

AFGANİSTAN PAZAR BİLGİLERİ

T.C.
Ticaret Bakanlığı
Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği
Genel Müdürlüğü

İçindekiler

1. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE UYGULAMALARI	2
2. PAZARIN ÖZELLİKLERİ	11
3. ÖNEMLİ SEKTÖRLER	19
4. PAZARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR VE DİĞER BİLGİLER	30
5. ŞİRKET KURULUŞU VE İŞ YAPMA İLE İLGİLİ BİLGİLER.....	32

1. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE UYGULAMALARI

Dış Ticaret Mevzuatı

Taliban'ın yönetimi ele geçirdiği 15.08.2021 tarihinden önceki dönemde ÷lke'deki dış ticaret mevzuatına ilişkin önemli kararların tamamı Bakanlar Kurulu tarafından alınmıő, Maliye Bakanlığı ile Ticaret ve Sanayi Bakanlığı tarafından ise uygulanmıőtır. Taliban'ın yönetimi ele geçirmesinin ardından yapılan resmî açıklamalarda mevcut yasal düzenlemelerin Őeriata aykırı olan hükümlerinin tamamının yok hükmünde olduğu, Őeriata aykırı olmayan hükümlerin ise aksi yönde bir karar alınıncaya kadar uygulanacağı belirtilmiőtir.

2024 yılı itibarıyla Afganistan'da gümrük vergilerine ve dış ticaret mevzuatına ilişkin hususlar genel olarak Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcılığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararlar doğrultusunda düzenlenmektedir. Ancak alınan kararlara ve deđiőtirilen düzenlemelere ilişkin genellikle herhangi bir duyuru ve açıklama yapılmamaktadır.

Őeriata aykırı olduğuna karar verilen mevzuat hükümlerine ve Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararlara ilişkin herhangi bir duyuru veya açıklama yapılmaması nedeniyle ÷lke'deki mer'ı mevzuat hükümlerinin tespiti son derece zorlaőmaktadır. Ayrıca, kurumsal kapasitenin son derece yetersiz olması nedeniyle uygulamada farklılıklar ve deđiőiklikler gözlemlenebilmektedir. Mevzuat deđiőikliklerine veya vergi oranlarındaki deđiőikliklere ilişkin güncel bilgilere ulaőılması sürecinde ise sıklıkla sorunlarla karőılaőılmaktadır.

Bu minvalde, firmalarımız tarafından Afganistanlı firmalarla kurulacak iş ilişkileri kapsamında gümrük işlemlerinin Afganistanlı firmalar tarafından tamamlanmasının tercih edilmesi önerilmektedir. Dış ticaret mevzuatı ve uygulama esaslarına ilişkin tereddüt yaşanması durumunda Müşavirliğimize danıőılmasında fayda gör÷lmektedir.

Afganistan'ın taraf olduğu önemli ikili ve çok taraflı ticaret anlaőmaları aşağıda sunulmaktadır¹:

Anlaőma	Tipi	÷lkeler	Kapsam
Tercihli Ticaret Anlaşması	İKili	Afganistan-Hindistan	Mal Ticareti
Afganistan-Pakistan Transit Ticaret Anlaşması (APTTA)	İKili/Bölgesel	Afganistan-Pakistan	Mal Ticareti ve Transit Ticaret
Güney Asya Serbest Ticaret	Çok Taraflı	Afganistan, Bangladeő, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka	Mal Ticareti

¹ Afganistan Ticaret ve Sanayi Bak., "Anlaşmalar", Erişim: 21 Temmuz 2023, <https://moci.gov.af/en/agreements>

Anlaşması (SAFTA)			
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Ticaret Anlaşması (ECOTA)	Çok Taraflı	Afganistan, Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan ve Özbekistan	Mal Ticareti
Çabahar Anlaşması	Çok Taraflı	Afganistan, İran, Hindistan	Mal Ticareti
Uluslararası Ulaştırma Yolları Anlaşması	Çok Taraflı	Afganistan, İran, Tacikistan, Özbekistan	Taşımacılık
Transit ve Ulaştırma İş Birliği Anlaşması (Lapis Lazuli Güzergâh Anlaşması)	Çok Taraflı	Afganistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Türkmenistan	Mal Ticareti
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	Üyelik	Uluslararası	Taşımacılık

İthalat Rejimi

Afganistan'a mal ithalatı serbest ticaret rejimi altında gerçekleştirilmektedir. Ancak anılan genel kurala istisna olarak bazı ürünlerin ithalatı tamamen veya geçici olarak yasak iken bazı ürünlerin ithalatında ise ilave belgeler veya izinler talep edilebilmektedir.

Bununla birlikte, Afganistan'daki mevcut yönetim nedeniyle stratejik makine, savunma sanayii ve güvenlikle ilgili ürünlerin ülkeye ihracatına yönelik başta ABD olmak üzere farklı ülkeler tarafından yaptırımlar uygulanmaktadır. Bu çerçevede, firmalarımızın herhangi bir olumsuz durumla karşılaşmaması adına savunma sanayii ve güvenlikle ilgili ürünlerin Afganistan'a ihracatına yönelik herhangi bir ticari ilişki kurmamaları tavsiye edilmektedir.

İthalatı Yasak Ürünler

Ateşli silahlar ve mermileri, patlayıcı maddeler, müstehcen yayınlar, alkollü içecekler, domuz ürünleri, uyuşturucu maddeler ve amonyum nitrat gibi ürünlerin özel şirketler veya şahıslar tarafından ithal edilmesi yasaktır. Ayrıca, ülkedeki üretim sektörünün desteklenmesi amacıyla Bakanlar Kurulu tarafından alınan kararlar doğrultusunda çeşitli ürünlerin ithalatı ise geçici olarak yasaklanabilmektedir. Bu çerçevede; Mayıs 2024 tarihi itibarıyla kırmızı et ithalatı geçici olarak yasaklanmış durumdadır. Geçici olarak yasaklanan ürünlere yönelik herhangi bir bilgilendirme yapılmamakta olup firmalarımızca herhangi bir ürüne şüphe duyulması

durumunda Müşavirliğimize ulaşılmasında fayda görülmektedir.

İlave Lisans ve İzne Tabi Ürünler

Zirai ilaçlar ve pestisitler, hayvanlar ve hayvansal ürünler, gıda maddeleri, ilaçlar, su, taze meyve ve sebzeler, tıbbi cihazlar, tohumlar, basılı materyaller, telekomünikasyon ekipmanları ve veteriner tıbbi ürünler gibi ürünlerin ithalatında yapılan risk analizi doğrultusunda söz konusu ürünler denetime tabi tutulabilmektedir. Denetlenen ürünlerden numune alınarak incelenmekte ve menşe ülkeden temin edilen kalite ve sağlık sertifikaları talep edilmektedir. Gıda maddeleri, ilaçlar ve su cinsi ürün gruplarında ayrıca belirli bir ücret karşılığında laboratuvar testleri de yapılmaktadır. Yapılan denetimlerin ardından ilgili standartlara uygun olduğu tespit edilen ürünlerin ithalatına ilave bir sertifika veya lisans düzenlenerek izin verilmektedir. Bununla birlikte, denetim mekanizmasının keyfi olarak uygulanabildiği, risk analizinin ilkel yöntemlerle gerçekleştirildiği ve uygulamada farklılıklar görülebildiğinin belirtilmesinde fayda görülmektedir. Bahse konu hususlara ilişkin ayrıntılı bilgilere [Ek-1](#)'de sunulan belge üzerinden ulaşılabilir.

İhracat Rejimi

Afganistan'a mal ihracatı serbest ticaret rejimi çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte, başta demir, bakır, antimuan cevherleri ve lapis lazuli taşı gibi madenlerin ham olarak, hurda metalin ise tamamen ihracatına izin verilmemektedir.

Gümrük Vergileri

Üretim kapasitesinin son derece sınırlı olması ve ülkenin ihtiyaç duyduğu ürünlerin büyük bir bölümünün ithalat aracılığıyla karşılanması nedeniyle Afganistan, bölge ülkeleri arasında gümrük tarifeleri en düşük olan ülkeler arasında yer almaktadır.

Taliban'ın yönetimi ele geçirmesinin ardından Afganistan'da bazı ürünlere yönelik gümrük vergilerinde ciddi artışlar yaşanmasına rağmen ithal edilen ürünlerin büyük bir bölümüne yaklaşık %5 oranında gümrük vergisi uygulanmaktadır. Afganistan'da en son yayımlanan ve teyide muhtaç bilgilerin yer aldığı gümrük vergisi oranlarına Afganistan Maliye Bakanlığı'nın resmî internet sitesi üzerinden (söz konusu gümrük vergisi oranları sadece Farsça ve Peştuca dillerindeki internet sayfalarında yer almaktadır.) erişim sağlanabilmektedir². Ayrıca, yine teyide muhtaç bilgilerin yer aldığı gümrük vergisi oranlarının toplu listesi de fikir vermesi amacıyla [Ek-2](#)'de sunulmaktadır.

Gümrük vergisi oranları Bakanlar Kurulu tarafından sıklıkla değiştirilmekte ve güncel gümrük vergisi oranlarına yönelik herhangi bir bilgi paylaşımında bulunulmamaktadır. Bu çerçevede, herhangi bir ürün bazında gümrük vergisi oranının tespiti aşamasında tereddüt yaşanması durumunda Müşavirliğimize ulaşılmasında fayda görülmektedir.

Diğer taraftan, 2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu kapsamında geçerli bir faaliyet lisansına sahip bir kişinin ithalat yapması durumunda %2, faaliyet lisansına sahip olmayan bir kişinin ithalat yapması durumunda ise %3, yolcu ve yük taşımacılığı alanında faaliyet gösteren şirketlerin

² Afganistan Maliye Bak. "Tarifeler", Erişim: 20 Mayıs 2024, <https://customs.mof.gov.af/?s=dari&c=customs-tariffs-dr>

sahip oldukları aracın niteliğine göre değişen miktarlarda maktu vergi ödenmesi gerekmektedir.³ Yine ithal edilen tüm ürünlere yönelik %2⁴ oranında işletme vergisi ve %2 oranında Kızılay Katkı Payı ödenmesi gerekmektedir. Söz konusu ilave vergiler eşyanın kıymeti ve gümrük vergisi toplamı üzerinden hesaplanmaktadır.

Afganistan'da gümrük mevzuatına yönelik bilgilere Afganistan Maliye Bakanlığı'nın internet sitesi üzerinden erişim sağlanabilmektedir.⁵ (Söz konusu bilgiler sadece Farsça ve Peştuca dillerindeki internet sayfalarında yer almaktadır.)

Taliban'ın yönetimi ele geçirmesinden önceki dönemde Afganistan gümrüklerinde birçok yolsuzluk olayının yaşandığı bilinmektedir. Geline aşamada Taliban Yönetimi'nin yolsuzluklarla mücadelede önemli bir başarı elde ettiği görülmekte olup firmalarımızın illegal taleplerle karşılaşması durumunda Müşavirliğimize ulaşmasında fayda görülmektedir.

İç Vergiler ve Oranları

Genel

Afganistan, vergi uygulamaları ve özellikle vergilerin tahsili alanında henüz önemli bir ilerleme kaydetmemiştir. Nitekim Dünya Bankası tarafından yayımlanan "Afganistan'da İş Yapma Kolaylığı Endeksi 2020" raporuna⁶ göre; Afganistan, vergilerin tahsili alanında 190 ülke arasında 178. sırada yer almaktadır.

Bununla birlikte, Afganistan'ın ulusal vergilendirme sistemi son yıllarda önemli değişime uğramıştır. Bu çerçevede; vergilendirme kapasitesinin, vergi tahsili kabiliyetinin ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ile vergilerin basitleştirilmesi gibi alanlarda önemli düzenlemeler yapılmıştır.

Öte yandan, Taliban'ın 15.08.2021 tarihinde yönetimi devralmasının ardından vergi uygulamaları alanında önemli bir ilerleme kaydedildiği değerlendirilmektedir. Dünya Bankası'nın tespitlerine⁷ göre 2023-2024 mali yılının ilk on bir ayında tahsil edilen vergi gelirleri (yaklaşık 2,3 milyar dolar), mali yılın revize edilen bütçesinin %92'sini oluşturarak dikkat çekici bir seviyeye ulaşmıştır. Dünya Bankası'nın tespitleri kapsamında ayrıca, söz konusu vergi gelirlerinin %54'ünün halen gümrük idareleri aracılığıyla tahsil edilen dolaylı vergilerinden oluştuğu da belirtilmektedir.

Afganistan'da vergi uygulamaları temel olarak 2015 tarihli Vergi İdare Kanunu ve 2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu çerçevesinde düzenlenmiştir.⁸ Vergi uygulamalarına ilişkin güncel

³ 2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu'nun 70. ve 71. Maddeleri.

⁴ 2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu'nun 66. Maddesi.

⁵ Afganistan Maliye Bak., <https://customs.mof.gov.af/>

⁶ Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksi, "Afganistan'da İş Yapma Kolaylığı: 2020", Erişim: 19 Nisan 2023, <https://archive.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/afghanistan>

⁷ Dünya Bankası, "Afganistan Ekonomik Monitörü", Erişim: 19 Mart 2024,

<https://thedocs.worldbank.org/en/doc/804528b1d98fc6a3012fb1754ba4bd45-0090012024/original/Afganistan-Economic-Monitor-January-2024-002.pdf>

⁸ Afganistan Gelir İdaresi, "Vergi Kanunları", Erişim: 20 Nisan 2023, <https://ard.gov.af/?s=english&c=tax-laws>

mevzuata ve uygulama rehberlerine Afganistan Maliye Bakanlığı⁹ ve Gelir İdaresi'nin¹⁰ internet siteleri üzerinden ulaşılabilmektedir.

Gelir vergisi, her bir vergilendirme döneminde mükelleflerin vergilendirilebilir gelirin uygulanmaktadır. Vergilendirilebilir gelir, Gelir Vergisi Kanunu kapsamında uygulanan kesintiler ve istisnaların dışındaki tutardan oluşmaktadır. Tüzel kişilerin, şirketlerin, limitet şirketlerin ve genel ortaklıkların gelir vergisi, mali yıldaki vergilendirilebilir gelirin %20'sidir.¹¹ Döviz gelirleri vergilendirme amacıyla afganîye dönüştürülmektedir. Dönüşüm oranı, "Da Afghanistan Bank" tarafından belirlenmektedir.

Söz konusu Gelir Vergisi Kanunu kapsamında geçerli bir faaliyet lisansına sahip bir kişinin ithalat yapması durumunda %2, faaliyet lisansına sahip olmayan bir kişinin ithalat yapması durumunda ise %3, yolcu ve yük taşımacılığı alanında faaliyet gösteren şirketlerin sahip oldukları aracın niteliğine göre değişen miktarlarda maktu vergi ödenmesi gerekmektedir.¹²

Ayrıca Gelir Vergisi Kanunu kapsamında tüm işletmelerin, her çeyrek başına satışları 750 bin afganî veya üzerinde olan gerçek kişilerin ve ithalatçıların toplam satışları üzerinden belirli bir oranda işletme vergisi¹³ tahsil edilmektedir. Bu çerçevede, her çeyrek başına satışları 750 bin afganînin altında olan hotel ve restoran işletmelerinden %2, her çeyrek başına satışları 750 bin afganînin üzerinde olan hotel ve restoran işletmelerinden %5, etkinliklerin icra edildiği kulüp ve salonlardan %5, telekomünikasyon ve havayolu şirketleri ile ve üstün hizmetler sunan otel ve restoranlardan %10, bunların dışında kalan tüm işletmelerden %2 oranında işletme vergisi tahsil edilmektedir.¹⁴

Bir yılın herhangi bir ayında iki veya daha fazla kişiyi istihdam eden tüm tüzel kişiler, aylık 5 bin afganîyi geçen tüm maaş ve ücret ödemelerinden aşağıda sunulan oranlarda stopaj vergisini kesmekle ve elde edilen tutarı ilgili devlet hesabına yatırmakla yükümlüdürler.¹⁵

-den Fazla	-e Kadar	Vergi
0	5.000	%0
5.000	12.500	5.000'ni aşan kısım için %2
12.500	100.000	150 AFN + 12.500'ü aşan kısım için %10
100.000		8.900 AFN + 100.000'i aşan kısım için %20

Ayrıca tüm tüzel kişiler; faiz, temettü, telif, ödül, piyango, bahşış, ikramiye ve hizmet bedeli gelirlerinden %20 oranında stopaj vergisi ödemek zorundadırlar.¹⁶ Tüm gerçek ve tüzel kişiler, 100 bin afganîye kadar olan kira gelirlerinden %10 ve 100 bin afganînin üzerindeki kira gelirlerinden ise %15 oranında stopaj vergisi ödemekle yükümlüdür.¹⁷

⁹ Afganistan Maliye Bak. "Belgeler", Erişim: 20 Nisan 2023, <https://www.mof.gov.af/en/documents>

¹⁰ Afganistan Gelir İdaresi, "Rehberler", Erişim 20 Nisan 2023, <https://ard.gov.af/?s=english&c=tax-guidelines>

¹¹ 2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu'nun 4. Maddesi.

¹² 2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu'nun 70. ve 71. Maddeleri.

¹³ 2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu'nun 64. Maddesi.

¹⁴ 2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu'nun 66. Maddesi.

¹⁵ 2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu'nun 58. Maddesi.

¹⁶ 2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu'nun 46. Maddesi.

¹⁷ 2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu'nun 59. Maddesi.

Ayrıca, her mükellefin bir vergi kimlik numarası temin etmesi gerekmektedir. Vergi kimlik numarası, belirli bir vergi mükellefini tanımlamak için kullanılan 10 haneli bir numaradır. Bahse konu numara, Afganistan Merkezi Ticaret Sicili ve Fikrî Mülkiyet Kurumu'na (ACBRIP) yapılan faaliyet lisansı başvurusu kapsamında temin edilmektedir.

Vergi İdaresi

Afganistan Maliye Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Afganistan Gelir İdaresi (ARD), vergi ve vergi dışı gelirlerin idaresi ve tahsilinden sorumludur. Vergi mükellefleri, gelir düzeylerine ve ekonomik faaliyetlerine göre bölümlere ayrılmış olup, ARD bünyesinde vergilerin tahsilinden sorumlu büyük, orta ve küçük mükellef daireleri bulunmaktadır. Ayrıca, ARD'nin eyalet düzeyinde vergi tahsilat görevini yerine getiren temsilcilikleri bulunmaktadır. ARD'nin internet sitesi üzerinden (<http://www.ard.gov.af>) vergilendirmeye ilişkin bilgi ve belgelere ulaşılabilmektedir.

Beyanname

Vergilendirme dönemi, 21 Mart'ta başlayarak 20 Mart'ta sona ermektedir. Farklı bir vergilendirme dönemi kullanmak isteyen tüzel kişilerin, gerekçeleri ile birlikte Afganistan Maliye Bakanlığı'na yazılı olarak başvurmaları gerekmektedir. Afganistan Maliye Bakanlığı tarafından sunulan gerekçenin kabul edilmesi durumunda ilgili tüzel kişinin talebi yürürlükteki mevzuat çerçevesinde onaylanabilmektedir.¹⁸

2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu, vergi mükelleflerinin vergi beyannamesi sunmaması durumunda ceza öngörmektedir. Bu çerçevede, tüm mükelleflerin vergiden muaf olsalar bile vergi idarelerine beyanname sunmaları gerekmektedir.

Muhasebe Kayıtları

2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu kapsamında vergilendirilebilir bir gelire sahip tüm gerçek ve tüzel kişiler, vergilendirme dönemi içindeki tüm işlemlerinin, tüm taşınır ve taşınmaz malların kaydını tutmakla yükümlüdür. Kayıtlar; muhasebe defterlerini, makbuzları, mali bilançoları ve diğer ilgili kayıtları içermelidir. Afganistan Gelir İdaresi, genel bir kural olarak mükellefler tarafından tutulması gereken defter türlerini düzenlememektedir. Ancak söz konusu kayıtlar; gelirler ve giderleri açıkça yansıtmalı, güvenilir/eksiksiz olmalı ve kaynak belgelerle desteklenmelidir.¹⁹

Bununla birlikte, anonim ve limitet şirketlerin vergilendirilebilir gelirlerini, çift taraflı kayıt yöntemini kullanarak hesaplaması gerekmektedir. Anonim ve limitet şirketlerin ayrıca; yönetim kurulu toplantı tutanaklarını, hissedarlar toplantı tutanaklarını, sermaye hissesi kayıtlarını, defter-i kebiri veya diğer son kayıt defterlerini muhafaza etmesi gerekmektedir.

Amortisman

Ticarette kullanılan veya üretici tarafından gelir elde etme amacıyla elde tutulan taşınır ve taşınmaz malların (tarım arazileri hariç) amortismanının Gelir Vergisi Rehberi'ne göre hesaplanması gerekmektedir.²⁰ Amortismanla ilgili detaylı düzenlemelere Afganistan Maliye

¹⁸ Anonim ve Limitet Şirketler İçin Vergi Rehberi'nin 1.1.3.2. Maddesi.

¹⁹ 2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu'nun 36. ve 37. Maddeleri.

²⁰ 2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu'nun 18. Maddesi.

Bakanlığı'nın internet sitesi²¹ üzerinden erişim sağlanabilmektedir. Bahse konu rehber kapsamında amortisman, malın maliyeti üzerinden yine rehberde düzenlenen oranlara göre hesaplanmaktadır. Vergi mükellefleri tarafından bir vergilendirilebilir yıl içinde belirlenen orandaki amortisman mahsup edilmezse, söz konusu amortisman farklı bir yılda mahsup edilememektedir.

Söz konusu rehber kapsamında işletmelerde yaygın olarak kullanılan bazı varlıkların kullanım ömürleri ve amortisman oranları aşağıda sunulmaktadır:

Varlıklar	Kullanım Ömrü	Amortisman Oranı (Bir Yıllık)
Tuğla veya taş yapılar	50	2
Toprak yapılar	20	5
Ahşap yapılar	10	10
Bu listede belirtilmeyen diğer makine ve aletler	10	10
Madencilik ekipmanları	6,5	15
Aletler	4	25
Baskı makineleri ve ekipmanları	2	50
Metalurji makineleri	10	10
Halılar	10	10
Yolluk ve diğer mobilyalar	4	25
Sandalyeler, koltuklar ve kanepeler	4	25
Sıralar, masalar ve dolaplar	10	10
Ofis ekipmanları (hesap makineleri, daktilolar, telefonlar vb.)	6,5	15
Bisikletler	5	20
Kamyonlar	2	50
Arabalar	4	25
Araba lastikleri	2	50
İnşaat makineleri	5	20
Bilgisayarlar ve bilgisayarlarla ilgili ekipmanlar	3	33
Televizyonlar, radyolar ve cep telefonları	3	33
Telekomünikasyon ekipmanları	7	14

Ayrıca, 2009 tarihli Gelir Vergisi Kanunu'nun 47. Maddesi kapsamında düzenlenen hükümlere uygun işletmeler, hızlandırılmış amortisman uygulamasından yararlanabilmektedir. Hızlandırılmış amortisman kapsamında binaların kullanım ömrü 4 yıl olarak, diğer sermaye varlıklarının kullanım ömrü ise 2 yıl olarak beyan edilebilmektedir.

²¹ Afganistan Maliye Bak., "Malların Amortismanı", Erişim: 16. Haziran 2023, (<https://mof.gov.af/sites/default/files/2019-03/Guide%20%20-%20Depreciation%20of%20Assets-min.pdf>)

Ürün Standartları ile İlgili Uygulamalar

Afganistan ulusal standart mekanizması henüz çalışma aşamasında olup, kurumsal bir standart mekanizması bulunmamaktadır. Afganistan Ulusal Standartlar Otoritesi (ANSA) 2005 yılında kurulmuş olup standartlar ve teknik düzenlemelerden sorumludur. Standardizasyon yasası ise 2011 yılında yürürlüğe girmiştir.

Ülkede geçerli olan standartların büyük bir bölümü, farklı ülkelerde geçerli olan standartların uyumlaştırılması sonucunda oluşturulmaktadır. Başta demir olmak üzere inşaat malzemeleri, gıda ürünleri, tıbbi cihazlar, ilaçlar, gübre, telekomünikasyon ekipmanları gibi ürün gruplarına yönelik ulusal standartlar bulunmaktadır. Söz konusu standartlara ilişkin ayrıntılı bilgilere Afganistan Ulusal Standartlar Otoritesi'nin internet sitesi üzerinden erişim sağlanabilmektedir.²²

Test Etme, Muayene ve Belgelendirme

Zirai ilaçlar ve pestisitler, hayvanlar ve hayvansal ürünler, gıda maddeleri, ilaçlar, su, taze meyve ve sebzeler, tıbbi cihazlar, tohumlar, basılı materyaller, telekomünikasyon ekipmanları ve veteriner tıbbi ürünler gibi ürünlerin ithalatında yapılan risk analizi doğrultusunda söz konusu ürünler denetime tabi tutulabilmektedir. Denetlenen ürünlerden numune alınarak incelenmekte ve menşe ülkeden temin edilen kalite ve sağlık sertifikaları talep edilmektedir. Gıda maddeleri, ilaçlar ve su cinsi ürün gruplarında ayrıca belirli bir ücret karşılığında laboratuvar testleri de yapılmaktadır. Yapılan denetimlerin ardından ilgili standartlara uygun olduğu tespit edilen ürünlerin ithalatına ilave bir sertifika veya lisans düzenlenerek izin verilmektedir. Bununla birlikte, denetim mekanizmasının keyfi olarak uygulanabildiği, risk analizinin ilkel yöntemlerle gerçekleştirildiği ve uygulamada farklılıklar görülebildiğinin belirtilmesinde fayda görülmektedir. Bahse konu hususlara ilişkin ayrıntılı bilgilere [Ek-1](#)'de sunulan belge ve Afganistan Ulusal Standartlar Otoritesi'nin internet sitesi²³ üzerinden ulaşılabilmektedir.

Piyasaya arz edilen tüm ürünlerin güvenli ve kaliteli olmasını sağlamak ülkelerin en temel öncelikleri arasındadır. Bu amaçla, ürünlerin uyması gereken teknik kriterler (standartlar ve teknik düzenlemeler) ile ürünlerin bu kriterlere uygun üretildiğini belgeleyen uygunluk değerlendirmesi işlemlerine günümüzde daha fazla başvurulmaktadır. Standartlar, teknik düzenlemeler ve uygunluk değerlendirmesi prosedürleri, sınai, ekonomik ve ticari gelişmeye katkıda bulunan, insan can ve mal güvenliğini korumayı amaçlayan, modern ekonominin ve standardizasyon sisteminin temel taşlarıdır.

Bununla birlikte, standartlar, teknik düzenlemeler ve uygunluk değerlendirmesi işlemleri çoğu zaman insan sağlığı ve güvenliği gibi meşru amaçların ötesinde ticarete teknik engeller olarak adlandırılan ve uluslararası ticaretin serbest akışını olumsuz etkileyen engellere yol açmaktadır. Uluslararası kabul görmüş standartlardan farklı teknik kriterler belirlenmesi ve gerektiğinden katı test ve belgelendirme işlemlerinin zorunlu kılınması bu alandaki en önemli

²² Afganistan Ulusal Standartlar Otoritesi, <https://www.ansa.gov.af/>

²³ Afganistan Ulusal Standartlar Otoritesi, "Uygunluk Değerlendirmesi", Erişim: 20 Mayıs 2024 <https://www.ansa.gov.af/en/node/741>

sorunlardır. Şeffaf bir şekilde kabul edilmeyen ve uygulanmayan bu düzenlemeler ihracatçı firmalar açısından ek külfet ve maliyetlere de yol açmakta ve rekabet edebilirliklerini güçleştirmektedir. İhracatta karşılaştığımız ticarete teknik engellerin önlenmesi, sürdürülebilir ihracat artışının sağlanması açısından da önemlidir.

Bu kapsamda, T.C. Ticaret Bakanlığı Ürün Güvenliği ve Denetimi Genel Müdürlüğü internet sayfasında konu ile ilgili ayrıntılı bilgi mevcuttur: (<https://teknikengel.gov.tr>).

Ticarete Teknik Engeller internet sitesi, ihracatçılarımızın ticarete teknik engeller alanında yararlanacağı ve etkin olarak kullanacağı temel bir platform olarak yapılandırılmıştır. Bu çerçevede; ihracata konu ülkenin ticarete teknik engeller uygulamaları hakkında bilgi sahibi olunabilmekte, ihtiyaç duyulan ülke mevzuat ve uygulamaları hakkında ilave bilgiler Bakanlığımızdan talep edilebilmekte ve ihracatta karşılaşılan ticarete teknik engeller interaktif olarak Bakanlığımıza bildirilebilmektedir. Ticarete Teknik Engeller internet sitesine üyelik suretiyle ilgilenilen ülke ve ürün gruplarına ilişkin taslak düzenlemeler e-posta ile günlük olarak gönderilmektedir. Ayrıca, firmalarımız ihracatlarını olumsuz etkileyebilecek diğer ülke düzenlemelerini taslak aşamasında öğrenip yorum yapabilmektedir. Ticarete Teknik Engeller internet sitesine üyelik ücretsizdir.

2. PAZARIN ÖZELLİKLERİ

Dünya Bankası verilerine göre Afganistan'a 2001 ve 2021 yılları arasında yıllık 4 milyar doların üzerinde uluslararası kalkınma yardımı ulaşımıştır. Bu miktar, insani yardımlarla birlikte değerlendirildiğinde yıllık 9 milyar doların üzerine çıkmıştır. Anılan dönemde Afganistan Hükümeti'nin bütçesinin yarısından fazlası kalkınma yardımlarından ayrılan kısımdan teşekkül etmiştir. Tüm kalkınma yardımlarına rağmen ülke ekonomisi, sağlam temeller üzerine inşa edilememiş ve uluslararası yardımlara son derece bağımlı hale gelmiştir. Söz konusu yardımların etkili olmamasına yönelik yaşanan güvenlik sorunları, yetersiz planlama, sürdürülebilirliğin sağlanamaması, yaygın yolsuzluk, Afganistan'a özgü koşulların ve yerel dengelerin göz ardı edilmesi gibi nedenler öne çıkarılmaktadır.

Taliban'ın 15 Ağustos 2021 tarihinde ülkede yönetimi ele almasını takip eden süreçte Afganistan'a ait yurtdışındaki mal varlıklarının ve fonların dondurulması, uluslararası yaptırımlar ve bunun sonucu olarak Afganistan'ın küresel ekonomiye entegrasyonunda yaşanan ciddi sıkıntılar, Afganistan ekonomisinin yardımlara son derece bağımlı yapısına rağmen uluslararası yardımların aniden kesilmesi ve bankacılık sektöründe yaşanan sorunlar gibi nedenlerle Afganistan ekonomisi ciddi bir ekonomik krize girmiştir. Tüm bu etkenlerin sonucunda 2021 yılında Afganistan'ın gayri safi yurt içi hasılası %20,7 oranında küçülmüş, kişi başına düşen gelir 500 dolar seviyesinden 363,7 dolar seviyesine gerilemiş, işsizlik ve yoksulluk yaygınlaşmıştır. Geçiş sürecinin ardından yaşanan ciddi ticari güven kaybı ülkeye yatırım talebini de önemli ölçüde etkilemiştir.

İnsani yardımların kısmen yeniden başlatılmasının ardından Afganistan ekonomisinin 2022 yılının ortalarında düşük seviyeli bir dengeye ulaştığı görülmektedir. Ancak yeniden başlatılan insani yardımlar, bütçe kapsamında kullanılmamakta ve Cumhuriyet dönemine kıyasla çok düşük seviyededir. (Afganistan'a ulaşan yardım miktarı 2020'de 9 milyar dolar iken 2022'de 3,5 milyar dolar seviyesindedir.) 2023'te ise Birleşmiş Milletler tarafından Afganistan'a sağlanan aylık yaklaşık 150 milyon dolar tutarında nakit yardım girişi devam etmiştir.

Ülkede enflasyonun Temmuz 2022'de %18,3 ile zirveye ulaştığı, daha sonraki süreçte ise hızlı bir düşüşe geçtiği ve Nisan 2023 itibarıyla deflasyon sürecine girildiği gözlemlenmiştir. Aralık 2023 itibarı ile ülkede %-9,7 oranında deflasyon (yıllık bazda) olduğu bilinmektedir. Bu durum kişisel gelir seviyesinde yaşanan düşüşün neden olduğu toplam talebin daha da düşmesine neden olmaktadır. Enflasyon oranlarındaki bu düşüşün en önemli nedenleri arasında akaryakıt ve gıda fiyatlarında uluslararası piyasalarda görülen düşüş, hane halkı tasarruflarının tükenmesi, kamu harcamalarının azalması ve afyon ekimi yasağı nedeniyle çiftçilerin gelirlerinde yaşanan düşüş gösterilmektedir.

Artan dış ticaret açığına rağmen afganînin (AFN) diğer para birimleri karşısında değer kazandığı gözlemlenmektedir. Mayıs 2024 itibarıyla 1 USD, 72 AFN'den işlem görmektedir. Döviz kurlarında sağlanan istikrarın en önemli nedenleri arasında ülkede yabancı para birimi ile alışverişin yasaklanması, artan işçi döviz girişi, çok düşük miktarda yeni afganînin piyasaya sürülmesi ve Birleşmiş Milletler tarafından insani yardımlar kapsamında ülkeye ulaştırılan döviz miktarındaki artış gösterilmektedir. Eylül 2023 itibarıyla BM tarafından toplam 1,4 milyar dolar nakit para Afganistan'a ulaştırılmıştır. Ancak Dünya Bankası'nın tespitlerine göre geline aşamada BM'nin nakit para transferlerinin ve işçi dövizlerinin tek başına artan dış ticaret

açığının finansmanını açıklayamamaktadır. Bu nedenle ithal edilen ürünlerin önemli bir bölümünün Afganistan pazarına yönelik olmadığı ve bedellerinin Afganistan döviz piyasası tarafından karşılanmadığı çıkarımı yapılmaktadır.

Taliban'ın Afganistan'da 15.08.2021 tarihinde yönetimi ele geçirmesinin ardından vergi tahsili alanında önemli bir ilerleme kaydedildiği değerlendirilmektedir. Dünya Bankası'nın tespitlerine göre 1401 mali yılının (2022-2023) ilk on ayında tahsil edilen vergi gelirleri, (yaklaşık 1,95 milyar dolar) mali yılın revize edilen bütçesinin %87'sini oluşturarak dikkat çekici bir seviyeye ulaşmıştır. Ayrıca, söz konusu vergi gelirlerinin %60'ının halen gümrük idareleri aracılığıyla tahsil edilen dolaylı vergilerinden oluştuğu da belirtilmektedir. 1402 mali yılının ilk 10 ayında (22 Mart 2023 - 21 Ocak 2024) toplanan vergiler ise 171 milyar AFN ile bir önceki mali yıla göre %5,7 artmıştır. Mali yıl sonunda toplanan vergilerin yaklaşık 200 milyar afganiye ulaşması öngörülmektedir. Toplam yıllık bütçenin yaklaşık 300 milyon dolar olduğu göz önünde bulundurulduğunda toplanan vergilerin halen bütçe açığını kapatamadığı değerlendirilmektedir.

Resmî olmayan gümrük verilerine göre, Afganistan'ın 2022'deki toplam ithalatı 6,3 milyar dolar ile 2019-2021 dönemiyle uyumlu bir seviyede devam etmektedir. 2023'te ise toplam ithalatın 2022'ye kıyasla %23 oranında artarak 7,8 milyar dolar seviyesine ulaştığı gözlemlenmiştir. Afganistan'da toplam ithalatın %22'sini gıda ürünleri, %20'sini akaryakıt dâhil mineraller oluşturmakta olup en fazla ithal edilen diğer ürünler ise sırasıyla; otomotiv parçaları, tekstil ürünleri, makine ve elektronik ürünler, kimyasallar, plastik ve kauçuktur. Afganistan'ın en çok ithalat yaptığı ülkelerin başında: İran (%23), Pakistan (%19), Çin (%15) ve Birleşik Arap Emirlikleri (%15) yer almaktadır. 2023'te ülkenin toplam ithalatından Türkiye'nin aldığı pay ise yaklaşık %3,5 seviyesindedir.

Diğer taraftan, Afganistan'ın 2022'deki toplam ihracatı, 1,9 milyar dolara ulaşarak 2019-2021 dönemine kıyasla ciddi derecede bir artış (yıllık ortalama 0,8 milyar dolar) göstermiştir. Afganistan'ın 2023'deki toplam ihracatı 1,9 milyar dolar seviyesinde devam etmektedir. 2022'de 476 milyon dolar ile toplam ihracatın en önemli kalemlerinden birini oluşturan kömür ihracatının, 2023'te %46 oranında gerileyerek 257 milyon dolar seviyesine düştüğü tespit edilmiştir. 2023'te Afganistan'da toplam ihracatın %63'ünü gıda ürünleri ve %14'ünü tekstil ürünleri oluşturmuştur. Afganistan'ın en çok ihracat yaptığı ülkelerin başında Pakistan (%54) ve Hindistan (%31) yer almaktadır. Afganistan'daki en önemli ticaret merkezleri olarak Kabil, Herat, Kandahar ve Mezar-ı Şerif vilayetleri öne çıkmaktadır.

Taliban'ın Afganistan'da yönetimi ele geçirmesinin ardından yaşanan ekonomik krizden bugüne kadar (Temmuz 2023) başta enflasyonun düşmesi, döviz kurlarındaki istikrar, artan vergi gelirleri ve artan ihracat olmak üzere birçok alanda iyileşmeler görülmekle birlikte, Afganistan ekonomisinin halen ciddi sınamalarla karşı karşıya olduğu değerlendirilmektedir. Bankacılık sistemi halen tam manasıyla etkinlik kazanmamıştır. Ticaret ve diğer ödemelerle ilgili para transferi işlemleri halen büyük bir oranda resmî olmayan kanallar aracılığıyla icra edilmektedir. Ayrıca gelir seviyesinin son derece düşük olması nedeniyle toplam talep oranlarında yaşanan ciddi gerilemenin, özel sektörün yeniden gelişmesinin önündeki en büyük engel olduğu değerlendirilmektedir. 2022 yılının sonunda Afganistan halkının üçte ikisinin gıda ve diğer temel ihtiyaçları karşılayamadığı ve sert kış aylarında yaşam koşullarının elektrik kesintileri nedeniyle daha da kötüleştiği görülmektedir.

Öte yandan; güvenlik zafiyeti, yetersiz kurumsallaşma, yaygın keyfi uygulamalar, yetersiz altyapı ve iletişim olanakları, uluslararası yaptırımlar, etkin bir bankacılık sisteminin bulunmaması, nitelikli işgücü eksikliği ve hukukun üstünlüğü ilkesine riayet edilmemesi gibi birçok sorunun Afganistan'daki yatırımlara, üretime ve ülkenin küresel ekonomiye entegrasyonuna engel teşkil ettiği değerlendirilmektedir.

Afganistan'da ticari ilişkilerin ve yatırımların önündeki en büyük engellerden birinin bilgiye erişim konusunda yaşanan sıkıntılar olduğu değerlendirilmektedir. Kurumsal kapasitenin yetersizliği, ilgili kurumların bilgi paylaşımı konusundaki isteksizliği ve görevlilerin keyfi uygulamaları nedeniyle ülkede doğru bilgiye erişim son derece zordur. Bunlara ilaveten, geçerli mevzuat hükümlerinin şeffaf olmaması nedeniyle ülkedeki ciddi belirsizlik ortamı öngörülebilirliği son derece sınırlandırmaktadır. Bu çerçevede, resmî makamlar ve özel şirketlerle kurulacak iş ilişkilerinde kişisel ilişkiler son derece önemli bir yer tutmaktadır. Diğer taraftan kişisel ilişkilerin sıklıkla suistimal edildiğinin hatırlatılmasında fayda görülmektedir. Bu çerçevede, firmalarımızın olumsuz bir durumla karşılaşmaması adına Müşavirliğimizle yakın işbirliği ortamı kurlmaları önerilmektedir.

Taliban'ın yönetimi ele geçirmesinin ardından Afganistan'da güvenliğin Cumhuriyet dönemine kıyasla son derece iyileştiği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, başta DAEŞ olmak üzere çeşitli terör örgütlerinin tehditleri devam etmektedir. Bu kapsamda, Afganistan'ı ziyaret etmek isteyen iş insanlarımızın ziyaret öncesinde Müşavirliğimize bilgi paylaşımında bulunması önem arz etmektedir.

Afganistan'da yabancı dil bilen iş insanı sayısı son derece sınırlı durumdadır. Ülkede Darice ve Peştuca ağırlıklı olarak kullanılan dillerdir. Resmî kurumlarla ve üst düzey devlet yetkilileri ile yapılacak görüşmelerde büyük bir çoğunlukla Peştuca tercih edilmektedir. Ayrıca, kurulacak iş ilişkilerinde çoğunlukla Whatsapp uygulamasının tercih edildiğinin, e-posta vb. iletişim kanallarının kullanılmadığının hatırlatılmasında fayda görülmektedir.

İkili Ticaret

Türkiye ve Afganistan arasındaki yıllara göre ikili ticaret hacminin düzenli bir eğilim göstermek yerine inişli ve çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. İkili ticaret hacminde 2009-2012 yılları arasında yakalanan olumlu ivmenin takip eden yıllarda kaybedildiği ve 2019 yılından itibaren yeniden yükseliş trendinin yakalandığı gözlemlenmektedir. 2019 yılında başlayan yükseliş trendinin büyük bir bölümünü ayçiçek yağı ihracatı oluşturmaktadır. Afganistan'la ticaretimizde genel olarak dış ticaret fazlası elde edilmekle birlikte en yüksek dış ticaret fazlasının 283,45 milyon dolar ile 2022 yılında yakalandığı tespit edilmiştir.

Afganistan'da fiilî olarak diplomatik mevcudiyetini devam ettiren sınırlı ülkelerden biri olmamız, Büyükelçiliğimizin Afganistan Geçici Hükümeti, diğer diplomatik misyonlar ve uluslararası sivil toplum kuruluşları nezdindeki saygın konumu, Müşavirliğimiz tarafından iş dünyası, sektör kuruluşları ve ilgili resmî makamlarla kurulan güçlü angajman, firmalarımızın Afganistan'da hayata geçirdikleri başarılı yatırım tecrübeleri, güçlü Türk malı imajı ve Türkiye'ye yerleşen birçok Afganistanlı iş insanının faaliyetleri vesilesiyle ikili ticaret hacmimiz özellikle Taliban'ın yönetimi ele geçirmesinden sonra da tüm olumsuzluklara rağmen artmaya devam etmiştir.

2023 yılında ise ikili ticaret hacmimizin 256,19 milyon doları ihracat ve 31,15 milyon doları ithalat olmak üzere toplam 287,34 milyon dolar seviyesinde gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Bu çerçevede, Afganistan dış ticaret fazlası (225,04 milyon dolar) verdiğimiz ülkeler arasında yer almaya devam etmektedir. Bununla birlikte, ikili ticaret hacmimizin 2022 yılında ulaştığı 301,26 milyon dolarlık tarihi zirveden %4,6 oranında gerilediği (ihracat %5, ithalat %1,2) görülmektedir. 2023 yılında Afganistan, toplam ithalatının (7,8 milyar dolar) yaklaşık %3,2'sini ve toplam ihracatının (1,9 milyar dolar) yaklaşık %1,6'sını Türkiye ile gerçekleştirmiştir.

İkili ticaret verilerimizin incelenmesi neticesinde Afganistan'a ihracatta firmalarımızın sürdürülebilir ticari ilişkiler kurma noktasında sorunlar yaşadığı, ürün bazında yıllar içinde gerçekleştirilen ihracat miktarında ciddi dalgalanmalar yaşandığı, Türkiye ve Afganistan ekonomisinde son dönemde yaşanan ciddi sınımlar nedeniyle kalıcı bir tedarik zinciri oluşturulamadığı ve Afganistan pazarında talep dalgalanmaları yaşandığı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, Müşavirliğimizce Türk ve Afganistanlı iş insanlarının daha yakın temas içinde olmalarını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesine ve anılan mekanizmaların etkin bir şekilde uygulanmasına ağırlık verilmiştir.

Ayrıca, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Afganistan Ulusal İstatistik ve Bilgi Kurumu'ndan temin edilen dış ticaret verileri arasında ciddi farklılıklar bulunduğu belirtilmesinde fayda görülmektedir. Örneğin, 2023 yılında ikili ticaret hacmimiz TÜİK verilerine göre 287,34 milyon dolar iken Afganistan makamları tarafından açıklanan miktar 100 milyon dolardır. Söz konusu farklılığın ilk incelemelere göre Türkiye'den Afganistan'a ihraç edilen ürünlerin İran pazarına arz edilmesi veya İran'da menşe değiştirilerek farklı ülke pazarlarına arz edilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bahse konu farklılığın somut nedenlerine yönelik Müşavirliğimizce yürütülen çalışmalar devam etmektedir. Afganistan'da yetkili kurumlardan 2023 yılına ilişkin uluslararası ticaret verilerinin henüz temin edilememesi nedeniyle söz konusu veriler üzerinden herhangi bir değerlendirme yapılamamıştır.

Fikrî, Sınai Mülkiyet Hakları

Afganistan'da fikrî, sınai mülkiyet haklarına ilişkin yasal mevzuat bulunmasına rağmen gelişmiş bir kurumsal yapı olmaması nedeniyle uygulamada sıklıkla sorunlarla karşılaşmaktadır. Bazı dönemlerde Türk ürünlerinin sahtelerinin yapılarak Afganistan'da satışa sunulduğuna ilişkin şikâyetler gündeme getirilmekte, konu ilgili kamu makamlarına aktarılmakta ancak etkili bir mücadele ve çözüm yolu bulunmamaktadır. Konu kapsamında şikâyeti olan firmalarımızın Müşavirliğimizle iletişime geçerek Afganistan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bildirimde bulunmaları gerekmektedir.

Dağıtım Kanalları

Afganistan'da gelişmiş seviyede ulusal dağıtım kanalları bulunmamaktadır. Önemli dağıtım merkezleri Kabil, Herat, Mezar-ı Şerif, Jalalabad ve Kandahar'dır. Afganistan'da karayolu ve demiryolu altyapısının yetersizliği de var olan dağıtım kanallarının etkinliğini sınırlandırmaktadır.

Afganistan'da uluslararası ticarete kullanılan en önemli rotalar aşağıda sunulmaktadır:

- Afganistan-Pakistan: Afganistan uluslararası ticarete büyük bir yoğunlukla Pakistan'da yer alan Karaçi ve Port Qasım limanlarını kullanmaktadır. Afganistan'ın ithal veya ihraç ettiği ürünlerin büyük bir yoğunluğu karayolu ile Torkham (Nangahar Vilayeti) veya Spin Boldak (Kandahar Vilayeti) gümrük kapıları üzerinden bahse konu limanlara ulaştırılmaktadır. Pakistan'ın özellikle son dönemde çeşitli nedenlerle bahse konu limanlarda ve gümrük kapılarında Afganistanlı iş insanlarının ürünlerine yönelik engellemeler uyguladığına şahit olunmaktadır.
- Afganistan-İran: İslam Kale ve Zabol gümrük kapıları İran üzerinden yapılan ticarete öne çıkmaktadır. Afganistan'ın Pakistan limanlarına bir alternatif olarak İran'ın Çabahar ve Bender Abbas limanlarının kullanılmasına yönelik girişimlerinin Zabol güzergahının önemini artıracığı düşünülmektedir. Bununla birlikte Türkiye ve Afganistan arasındaki ikili ticarete büyük bir yoğunlukla İslam Kale gümrük kapısı ve güzergahı tercih edilmektedir.
- Afganistan-Özbekistan: Afganistan ve Orta Asya devletleri arasındaki ticaretin önemli bir bölümü Mezar-ı Şerif şehrinde yer alan Hayratan gümrük kapısı üzerinden gerçekleştirilmektedir.
- Afganistan-Türkmenistan: Türkmenistan güzergahı üzerinden yapılan ticarete Aqina ve Turgundi gümrük kapıları kullanılmaktadır. Söz konusu kapılar ayrıca Lapis Lazuli ticaret güzergâhının başlangıç noktası durumundadır. Türkiye'den özellikle Afganistan'ın kuzey bölgesine ihraç edilen ürünler Aqina sınır kapısından ülkeye giriş yapmaktadır.
- Türkiye ve Afganistan arasındaki ticarete büyük bir oranda İran güzergahı tercih edilmekle birlikte özellikle Afganistan'ın kuzey bölgesi ile yapılan ticaret kapsamında Türkmenistan-Azerbaycan-Gürcistan rotası da tercih edilebilmektedir.

Afganistan'ın denize kıyısı olmayan bir ülke olması nedeniyle uluslararası ticarete sınır geçiş noktalarında yer alan kuru limanlara bağımlı bir yapısı bulunmakta olup söz konusu kuru limanlar bu nedenle önemli bir lojistik merkez olarak hizmet sağlamaktadır. Afganistan'ın kuru limanları ticari bağlantıların geliştirilmesi açısından hayati öneme sahiptir ancak bu limanlar yetersiz altyapı ve diğer idari yetersizlikler nedeniyle potansiyellerinin son derece altında faaliyet göstermektedir. Afganistan'da bulunan önemli kuru limanlar aşağıda sunulmaktadır:

- Kabil Kuru Limanı: Kabil'de ülkenin en büyük kuru limanı olan Kabil iç konteyner deposu (ICD) bulunmaktadır. Kabil kuru limanı malların diğer lojistik merkezler ve ülkenin iç bölgeleri arasında aktarılması kapsamında lojistik bir merkez olarak faaliyet göstermektedir. Kuru limanda konteynerler, dökme yük ve proje kargoları da dahil olmak üzere çeşitli kargo türlerine hizmet verilmektedir.
- Hayratan Kuru Limanı: Afganistan ve Özbekistan arasındaki ticaretin ana merkezi olarak faaliyet gösteren Hayratan kuru limanı, demiryolu ve nehir bağlantısı vesilesiyle Afganistan'ın önemli bir lojistik merkezi olarak öne çıkmaktadır. Kuru limanda devlet tarafından işletilen toplam 4.000 m² büyüklüğünde iki adet depo bulunmaktadır.

- **Gazanfer Kuru Limanı:** Gazanfer limanı, Mezar-ı Şerif'in Hayratan ilçesi yakınlarında bulunmaktadır. Özel bir lojistik şirketi (Ghazanfar Group) tarafından işletilen bu liman, Hayratan sınır kapısı ile Afganistan'ın kuzey bölgesi arasında lojistik bir merkez olarak faaliyet göstermektedir. Bahse konu limanın demiryolu bağlantısı da bulunmakta olup kuru limanda çoğunlukla petrol ürünleri, kuru yük, kömür, çelik ve çeşitli tüketim malları gibi alanlarda kargo hizmeti sağlanmaktadır.
- **Sher Khan Bandar Kuru Limanı:** Afganistan'ın kuzeyindeki Kunduz şehrinde bulunan kuru liman, Afganistan ve Tacikistan arasındaki ticaretin ana merkezi olarak faaliyet göstermektedir. Kuru liman, konteyner elleçleme alanları, dökme yük terminaleri ve araç tesisleri dahil olmak üzere çeşitli tesislerle hizmet vermektedir.
- **Aqina Kuru Limanı:** Afganistan'ın Faryab şehrinde bulunan kuru liman, Afganistan'ın kuzey şehirleri ve Türkmenistan arasındaki ticaretin ana merkezi olarak faaliyet göstermektedir. Kuru limanın demiryolu bağlantısı da bulunmaktadır. Kuru liman ayrıca, Lapis Lazuli ticaret yolunun başlangıç noktalarından biri olması vesilesiyle öne çıkmaktadır.
- **Turgundi Kuru Limanı:** Afganistan'ın Herat şehrinin kuzeyinde bulunan kuru liman, Afganistan'ın doğu şehirleri ve Türkmenistan arasındaki ticarete lojistik bir merkez olarak faaliyet göstermektedir. Kuru limanın demiryolu bağlantısı da bulunmaktadır. Kuru liman ayrıca, Lapis Lazuli ticaret yolunun başlangıç noktalarından biri olması vesilesiyle öne çıkmaktadır.
- **Spin Boldak Kuru Limanı:** Afganistan'ın Kandahar şehrinde bulunan kuru liman, Afganistan'ın güney şehirleri ve Pakistan arasındaki ticarete önemli bir rol oynamaktadır.
- **Torkham Kuru Limanı:** Afganistan'ın Nangahar vilayetinde bulunan kuru liman, Afganistan ve Pakistan arasındaki ticaretin ana merkezi olarak işlev görmektedir. Söz konusu kuru liman, Pakistan'ın Karaçi ve Port Qasım limanları üzerinden yapılan ticarete önemli bir görev ifa etmektedir.
- **İslam Kale Kuru Limanı:** Afganistan'ın Herat şehrinde bulunan kuru liman Afganistan ve İran arasındaki ticaretin ana merkezi olarak faaliyet göstermektedir. Türkiye ve Afganistan arasındaki ticarete büyük bir çoğunlukla İslam Kale sınır kapısının tercih edilmesi nedeniyle kuru liman, ikili ticaretimizde önemli bir yer tutmaktadır.

Ülkede hâlihazırda serbest bölge ve liman bulunmamakta ancak bu bölgelerin kurulmasına yönelik projeler mevcut bulunmaktadır.

Tüketici Tercihleri

Afganistan pazarında Türk malı imajı son derece güçlüdür. Türkiye menşeli ürünlerin kalitesi ile pazarda öne çıktığı görülmektedir. Türkiye menşeli ürünlerin özellikle satın alma gücü yüksek kesimler, inşaat projeleri ve üretim sanayii tarafından kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Bununla birlikte, Afganistan ekonomisinin karşılaştığı sınamalar nedeniyle halkın büyük bir

bölümünün satın alma gücü ciddi derecede gerilemiştir. Bu sebeple halkın büyük bir çoğunluğu kalitesiz ürünleri kullanmak zorunda kalmaktadır. Bu durum Türk mallarının ülkedeki pazarını ciddi oranda sınırlandırmaktadır.

Ayrıca, ülkede ulusal standart altyapısı ile piyasa gözetimi ve denetimi faaliyetlerinin son derece sınırlı olması nedeniyle kalitesiz ve güvensiz ürünlerin piyasaya hâkim olduğu görülmektedir. Bu durum, söz konusu ürünlerin fiyat avantajına sahip olması nedeniyle, piyasada Türk ürünlerinin rekabetçiliğini düşürmektedir.

Afganistan'a yapılması planlanan ihracat çalışmalarının ülkede yaşanan talep daralması da göz önünde bulundurularak düzenlenmesi, ülkede geniş fakir halk kitleleri ile birlikte gelir seviyesi çok yüksek azınlık bir kesimin de bulunduğu göz önünde bulundurulmasında fayda görülmektedir.

Satış Teknikleri ve Satışı Etkileyen Faktörler

Dış ticaretle iştigal eden firmaların birçoğunun kurumsal bir yapıya haiz olmaması nedeniyle Afganistan'da kurulacak iş ilişkilerinde kişisel ilişkilerin son derece önemli bir yer tuttuğu gözlemlenmektedir. İlişkilerde ayrıca referans yöntemi de sıklıkla tercih edilmektedir. Bu çerçevede, özellikle Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde yaşayan ve ticaretle iştigal eden Afganistanlı iş insanlarından da yararlanılabileceği önerilmektedir.

Afganistan'da tercih edilen ürünlerin bizatihi görülmesi ve incelenmesi ticarete önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede, iş insanlarımızın Afganistan'da düzenlenen fuarlardan işlevsel olarak yararlanmaları önerilmektedir.

Televizyon, radyo ve sosyal medya reklamlarının da etkin bir şekilde kullanılmasının yarar sağlayacağı değerlendirilmektedir. Afganistan'da yabancı dil bilen iş insanı sayısı son derece sınırlı durumdadır. Ülkede Darice ve Peştuca ağırlıklı olarak kullanılan dillerdir. Resmî kurumlarla ve üst düzey devlet yetkilileri ile yapılacak görüşmelerde büyük bir çoğunlukla Peştuca tercih edilmektedir. Ayrıca, kurulacak iş ilişkilerinde çoğunlukla Whatsapp uygulamasının tercih edildiğinin, e-posta vb. iletişim kanallarının kullanılmadığının hatırlatılmasında fayda görülmektedir.

Kamu İhaleleri

Afganistan'da halihazırda ihalelere yönelik düzenli bir duyuru mekanizması bulunmamakta birçok bakanlığın internet sitesi ise güncellenmemektedir. Başlatılan ihalelere ilişkin Müşavirliğimize bilgi verilmesi konusunda ilgili kurumlar nezdinde girişimlerde bulunulmasına rağmen henüz işlevsel bir mekanizma geliştirilememiştir. Bununla birlikte, düzenli bir şekilde duyuru yapılan ihalelere ilişkin bilgiler aşağıda sunulmaktadır:

- Enerji ve sulamaya ilişkin projelere (<https://mew.gov.af/en/all-tenders>) adresinden erişim sağlanabilmektedir.

- İletişim ve bilişim altyapısına ilişkin projelere (<https://mcit.gov.af/en/all-tenders>) adresinden erişim sağlanabilmektedir.
- Madenler alanındaki projelere (<https://momp.gov.af/tenders>) adresinden erişim sağlanabilmektedir.
- Yol yapımı alanındaki projelere (<https://mopw.gov.af/dr/tenders>) adresinden erişim sağlanabilmektedir.
- Ulusal İhale Müdürlüğü tarafından ihale edilen projelere (https://aop.gov.af/en/bidding_news) adresinden erişim sağlanabilmektedir.

Öte yandan, Afganistan'da hayata geçirilmesi planlanan projelere yönelik herhangi bir ihale süreci beklenmeden ilgili bakanlıklara veya Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcılığı Ofisi bünyesinde kurulan Bakanlıklar Arası Yatırım Komitesi Başkanlığı'na proje dokümanı sunulabilmektedir.

3. ÖNEMLİ SEKTÖRLER

Ülke ekonomisinde sanayi üretiminin payı düşük seviyededir. Her ne kadar ülkede tarım ve hayvancılık faaliyetleri yoğunluk gösterse de, ülke topraklarının sadece %15'inin ekilebilir alan olarak değerlendirilebilmekte ayrıca son yıllarda yaşanan kuraklık, üretimi ve ülke ekonomisini negatif olarak etkilemektedir.

Gelinen aşamada Afganistan Geçici Hükümeti tarafından ekonominin geliştirilmesi kapsamında özel sektör yatırımlarına dayalı bir ekonomik kalkınma modeli uygulanacağı, yabancı sermayenin mezkûr modelde önemli bir yer tutmasının planlandığı ve kendi kendine yeten bir ekonomik sistem inşa edilmesine yönelik bir vizyon benimsendiği anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte, Temmuz 2023 tarihi itibarıyla Taliban Yönetimi tarafından bahse konu sorunun çözümüne yönelik çeşitli söylemlerin ötesinde somut adımların atılmadığı değerlendirilmektedir. Taliban Yönetimi tarafından açıklanan bütçelerin büyük bir kısmı cari harcamalardan oluşmakta olup kalkınma ve yatırım projelerine cüzi miktarlar ayrılmaktadır. Uluslararası kalkınma yardımlarının tekrar başlamasının söz konusu finansman sorununu bertaraf edeceği ve bu durumun firmalarımıza önemli fırsatlar doğuracağı değerlendirilmektedir. Ancak Taliban Yönetimi, bu aşamada yaşanan finansman sorununa yönelik olarak, ülkedeki madenlerin yabancı sermaye aracılığıyla işletilmesi ile geçici bir çözüm arayışı içindedir. Bu durum, Afganistan'daki madencilik sektörünü uluslararası yatırımlar açısından öne çıkarmaktadır.

Afganistan'ın zengin maden ve petrol kaynaklarına sahip olduğuna ilişkin yaygın bir inanış bulunmakla birlikte söz konusu kaynaklara yönelik kapsamlı bir araştırma henüz yapılmamıştır. Bununla birlikte, Afganistan'da tespit edilebilen bakır, demir, kükürt, boksit, lityum ve nadir element kaynakları dünya çapında önem taşımaktadır. Afganistan'da petrol, doğalgaz ve kömür gibi enerji mineralleri, bakır, demir, altın, tuz gibi değerli ve yarı değerli madenler, cam, seramik, inşaat, kimya ve gübre sanayiinde kullanılan madenler, nadir elementler, çimento yapımında kullanılan klinker, kireç taşı ve kil ile mermer yataklarının bulunduğu bilinmektedir. Madencilik konusundaki raporların çoğunluğu Sovyetler döneminde edinilen bilgilere ve ABD Jeolojik Araştırmalar Kurumu tarafından yapılan araştırmalara dayanmaktadır. Yapılan araştırmalar doğrultusunda Afganistan'ın yaklaşık 1 trilyon dolar değerinde doğal kaynaklara sahip olduğu tahmin edilmektedir.

Öte yandan; güvenlik zafiyeti, yetersiz kurumsallaşma, yaygın keyfî uygulamalar, yetersiz altyapı ve iletişim olanakları, uluslararası yaptırımlar, etkin bir bankacılık sisteminin bulunmaması, nitelikli işgücü eksikliği ve hukukun üstünlüğü ilkesine riayet edilmemesi gibi birçok sorunun Afganistan'daki yatırımlara, üretime ve ülkenin küresel ekonomiye entegrasyonuna engel teşkil ettiği değerlendirilmektedir.

Hâlihazırda Afganistan'da tüm yasal düzenlemelere Afganistan Adalet Bakanlığı'nın internet adresi²⁴ üzerinden erişim sağlanabilmektedir. Bununla birlikte, ticaret ve yatırım alanındaki önemli kanunlara ilişkin bilgiler aşağıda sunulmaktadır:

²⁴ Afganistan Adalet Bakanlığı, "Resmî Gazete", Erişim: 15 Haziran 2023, http://old.moj.gov.af/Content/files/Pages/OfficialGazetteIndex_D-header.htm

Kanunun Adı	Yayımlanma Tarih	Resmî Gazete Numarası
Özel Yatırım Kanunu	06.12.2005	869, 985, 1230
Kamu Özel Ortaklığı Kanunu	05.09.2018	1322
Sigorta Kanunu	22.07.2008	954
Limitet Şirketler Kanunu	03.03.2019	1292
Ticari Arabuluculuk ve Tahkim Kanunu	18.01.2007	913
Ticari Sözleşmeler ve Mal Satışı Kanunu	20.10.2014	1150
Gelir Vergisi Kanunu	18.03.2009	976, 1103, 1115, 1118, 1181, 1206, 1251
Katma Değer Vergisi Kanunu	21.12.2016	1209, 1244
Gümrük Kanunu	28.07.2016	1235
Maden Kanunu	05.09.2018	1315
Petrol ve Gaz Kanunu	05.09.2017	1277
İş Kanunu	25.10.2008	966, 1230
Bankacılık Kanunu	17.08.2015	1197

Afganistan; yabancı yatırımı teşvik eden bir yönetim, düşük iş kurma maliyetleri, düşük rekabet, zengin yer altı kaynakları, bölgesel anlamda önemli pazarlara olan yakınlık, düşük gümrük vergileri, en az gelişmiş ülke statüsünde olması nedeniyle gelişmiş ülkelere ihracatta düşük gümrük vergisi avantajı, genç ve ucuz işgücüne erişim gibi imkânları neticesinde potansiyel yatırımlar kapsamında öne çıkmaktadır.

Afganistan ayrıca stratejik konumu neticesinde İran, Pakistan, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Çin gibi büyük pazarlara komşu olması nedeniyle öne çıkmaktadır. Afganistan'ın öncelikli olarak tarım ve hayvancılık, madencilik, inşaat, enerji, lojistik ve sağlık yatırımı alanlarında önemli bir potansiyeli haiz olduğu değerlendirilmektedir.

Tarım ve Hayvancılık

Tarım ve hayvancılık faaliyetleri Afganistan nüfusunun en önemli geçim kaynağıdır. Sektör, çalışan nüfusun yarısından fazlasını istihdam etmektedir. Tarımsal üretimin önemli bir kısmı daha çok yurtiçi tüketime yönelik üretilen tahıllardan oluşmaktadır.

Afganistan'da tarımsal üretim, iklim koşullarına son derece bağlı bir yapıya sahiptir. Kuraklığın yoğun olduğu yıllarda tarımsal üretim %30'lara kadar düşebilmektedir. Ancak, iklim koşullarının görece olumlu gerçekleştiği dönemlerde bile tarımsal üretim yurtiçi talebi karşılamamaktadır. Söz konusu talep, büyük ölçüde ithalat ve uluslararası yardımlar aracılığıyla karşılanmaktadır. Bu nedenle Afganistan, dünyanın en büyük gıda ithal eden ülkelerinden biri konumundadır. Ülkede bulunan sulanabilir arazilerin, 1980'lerden günümüze yaklaşık olarak %60 oranında azaldığı tahmin edilmektedir.

Karpuz, kayısı, nar ve üzüm gibi meyve ve sebzeler ile badem, ceviz ve çam fıstığı gibi ürünler ihracat amacıyla da üretilmektedir. Meyve ve kuru yemiş ihracatı, ülkenin en önemli döviz kaynaklarından biri olmaya devam etmektedir.

Bununla birlikte, Afganistan'da hayvancılık konusunda önemli bir potansiyel bulunmasına rağmen, modern üretim yöntemlerinin kullanılmaması nedeniyle sektörden elde edilen verim

göreceli olarak düşük seviyelerde seyretmektedir.

Öte yandan, Afganistan, iklim değişikliği açısından dünyanın en riskli beşinci ülkesi durumundadır.²⁵ Afganistan en az karbon salınımı yapan ülkelerden biri olmasına rağmen iklim değişikliğinden en çok etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır. Afganistan ekonomisinin tarım ve hayvancılığa son derece bağımlı yapısı göz önünde bulundurulduğunda, iklim değişikliğinin tarımsal üretim üzerindeki olumsuz etkisi hayati öneme sahiptir. İklim değişikliği nedeniyle mevsimsel özelliklerin ciddi derecede değişiklik göstermesi, su kaynaklarının giderek azalması, yaşanan sert kuraklık ve seller nedeniyle geleneksel tarım ve hayvancılık yöntemleri değişen koşullara uyum sağlamakta yetersiz kalmaktadır. İklim değişikliği nedeniyle Afganistan'ın kuzey bölgelerindeki koşulların görece iyileşmesi beklenirken, ülkenin büyük bir bölümünün olumsuz bir şekilde etkileneceği tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, kuraklığa dayanıklı ve ekonomik potansiyeli yüksek olan safran ve ferula başta olmak üzere çeşitli tıbbi ve aromatik bitkilerin üretiminin önümüzdeki dönemde giderek artacağı öngörülmektedir.

Türkiye, tarım ve hayvancılık alanında Afganistan'a çoğunlukla ayçiçek yağı ve buğday unu ihraç ederken, Afganistan'dan çoğunlukla kimyon, karpuz, üzüm, kayısı, badem, çam fıstığı, antep fıstığı, ham deri ve sakatat ithal etmektedir.

Afganistan'da soğuk hava deposu kurulumu, tarım makinesi imalatı, ambalaj ve paketleme sanayi, konserve, reçel/sos ve meyve suyu üretimi, turşu üretimi, kurutulmuş meyve/sebze/kuruyemiş, dondurulmuş meyve/sebze, meyve ve sebze yetiştiriciliği (kiraz, elma, nar, hünnap, domates vb.), yağ bitkileri yetiştiriciliği (ayçiçeği, pamuk, susam, kanola, keten, soya fasulyesi, zeytin vb.), tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği (safran, kimyon, anason, ferula, meyan kökü vb.), narenciye yetiştiriciliği (portakal, limon, mango vb.), kuruyemiş yetiştiriciliği (çam fıstığı, yer fıstığı, ceviz, badem vb.), çiçek/süs bitkisi yetiştiriciliği, tohum/fidan yetiştiriciliği, zirai ilaç üretimi, gübre üretimi, organik tarım ürünleri, kek ve bisküvi imalatı, un ve şeker üretimi, silo ve depo inşası, hayvan yemi üretimi, kesimhane, sakatat/deri işleme, kaşmir üretimi, karakul koyunu yünü ve karakul kuzusu kürkü üretimi, kanatlı yetiştiriciliği, yumurta, pastörize süt ve süt ürünleri imalatı, işlenmiş et ürünleri üretimi, arıcılık ve arı ürünleri gibi alanlarda potansiyel yatırım imkânlarının bulunduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca, Afganistan'ın hâlihazırda tarımsal ve hayvansal ürünlerin ihracatçısı olması dikkate alındığında, katma değeri yüksek ürünlerin ihraç edilmesi vesilesiyle bu alanlarda yapılacak yatırımların kârlılık oranının yüksek olacağı değerlendirilmektedir.

Sanayi

Afganistan, emek yoğun ve düşük getirili imalat sanayi açısından önemli fırsatlar barındırmaktadır. Afganistan'daki ucuz hammadde ve işgücü imkânları göz önünde bulundurulduğunda söz konusu yatırımlar aracılığıyla öncelikle iç talebin karşılanması, akabinde ise ihracat olanaklarının güçlü olduğu değerlendirilmektedir. Aşağıda belirtilen sektörlerle yönelik muhtemel yatırımların, Afganistan'ın dış ticaret açığının önemli oranda düşüreceği göz önünde bulundurularak, mevcut yönetim tarafından destekleneceği değerlendirilmektedir.

²⁵ Dünya Bankası, "Adjusting to the New Realities", 6.

Bu çerçevede, Afganistan’da petrol rafinerisi, demir-çelik sanayi, tarım makinası imalatı, bitkisel yağ imalatı, ambalaj ve paketleme sanayi, kavanoz ve kavanoz kapağı imalatı, cam ve plastik şişe imalatı, tekstil sanayi, ayakkabı imalatı, seramik üretimi, sabun imalatı, kırtasiye ürünleri imalatı, dokuma halı imalatı, deterjan imalatı, deri ürünleri imalatı, plastik sanayi, boya imalatı, oto yedek parçası imalatı gibi alanlarda önemli yatırım fırsatları olduğu değerlendirilmektedir.

Hizmetler

Sağlık

Afganistan’da uluslararası güçlerin 2021 yılında ülkeyi terk etmesi ve Taliban’ın yönetimi devralması, zaten kötü durumda olan sağlık hizmetleri sektöründe yıkıcı bir etkiye neden olmuştur. Afganistan’da sağlık sistemi son yıllarda gelişme göstermekle birlikte sağlık sisteminin ve sağlanabilen sağlık hizmetlerinin kalitesinin çok düşük olduğu görülmektedir. Afganistan’daki sağlık hizmetlerine ilişkin Dünya Sağlık Örgütü’nün internet adresi²⁶ üzerinden yayımlanan raporların incelenmesinin yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Afganistan’da gelir düzeyi görece yüksek olan birçok kişi ülkedeki özel sağlık kuruluşlarını veya yurtdışındaki özel sağlık kuruluşlarını tercih etmektedir. Bu çerçevede, Afganistan’da başta belirli hastalıkların tedavisine yönelik ameliyathane ve sağlık kabinleri kurulması gibi alanlarda önemli bir yatırım fırsatı olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca, Türkiye’deki doktorlara yönelik güvenin çok yüksek olduğunun belirtilmesinde fayda görülmektedir.

Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik

2003 ve 2021 yılları arasında başta ABD olmak üzere birçok uluslararası donör tarafından Afganistan’daki inşaat projelerine yönelik milyarlarca dolar kaynak aktarılmıştır. Söz konusu dönemde başta ABD ve NATO üsleri olmak üzere Afganistan’daki birçok altyapı projesi Türk firmalar tarafından üstlenilmiş ve başarıyla tamamlanmıştır. İnşaat sektöründeki büyüme, yerel inşaat firmalarının da gelişmesine katkıda bulunmuş ve çok sayıda Afgan inşaat şirketi kurulmuştur. Sektörün büyük ölçüde uluslararası kuruluşların projeleri etrafında gelişmesi ve söz konusu projeler kapsamında gerekli olan teknik kapasite ve standartları sağlayamamaları nedeniyle, Afgan firmaları genellikle alt yüklenici olarak faaliyet göstermektedir. Afganistan Müteahhitler Birliği (Afghanistan Builders Association-ABA) sektörde faaliyet gösteren inşaat firmaları tarafından kurulmuş olan özel nitelikli bir dernek olup yaklaşık 1.700 inşaat firması derneğe üyedir.

Öte yandan, 2021 yılı Ağustos ayında Taliban’ın ülkedeki kontrolü ele geçirmesi sonrasında tüm uluslararası güçlerin ülkeyi terk etmesi ve kalkınma yardımlarının sonlandırılması nedeniyle ülkedeki müteahhitlik faaliyetleri tamamen durma noktasına gelmiştir. Bu sebeple, birçok firmamız projelerini yarıda bırakarak geçici olarak ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Afganistan’daki mevcut yönetim tarafından yayımlanan bütçelerde ise altyapı ve üstyapı projelerine çok az miktarda kaynak ayrılmaktadır.

²⁶ Dünya Sağlık Örgütü, “Afganistan”, Erişim: 13 Haziran 2023, <https://www.emro.who.int/countries/afg/index.html>

Bununla birlikte, ÷lkede inşaat malzemeleri üretimi genel olarak modern tesislerde yapılmamakta ve bu bağlamda özellikle çimento, asfalt, kapı, pencere, boya, mermer, tuğla, beton, kiremit, ahşap mobilya gibi inşaat malzemelerinin üretimi alanlarında önemli potansiyel yatırım fırsatları bulunmaktadır. Ülkede özellikle çimento üretimi alanında ciddi bir potansiyel bulunmakta olup, Afganistan hâlihazırda çimento talebini büyük oranda ithalat aracılığıyla karşılamaktadır. Ülkemizin müteahhitlik firmaları tarafından son 20 yılda Afganistan'da üstlenilen birçok projenin bir sonucu olarak, Türkiye'den Afganistan'a önemli miktarlarda inşaat malzemesi ihraç edilmiştir. Bunun sonucu olarak, inşaat malzemeleri Afganistan pazarında en rekabetçi olduğumuz ürünlerin başında gelmektedir.

Afganistan'daki müteahhitlik projeleri çoğunlukla uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan finansmana bağlıdır ve söz konusu fonlar hâlihazırda kesilmiş durumdadır. Bununla birlikte, ÷lkedeki altyapı ve üstyapı yetersiz durumdadır. Önümüzdeki dönemde kalkınma yardımlarının tekrardan başlaması durumunda, Afganistan'ın ÷lkemiz müteahhitlik firmaları için ciddi bir potansiyel arz edeceği öngörülmektedir. Söz konusu yardımların tekrar başlaması durumunda özellikle karayolu, demiryolu, tünel, köprü, toplu konut, havaalanı, idari binalar, içme suyu, kullanma suyu ve sulama amaçlı baraj ve göletlerin inşası, su boru hatları, su arıtma tesisleri imalat ve montajı, su depolama tesisleri, sulama kanalları, kanalizasyon sistemi ve teknik müşavirlik hizmetleri alanlarında potansiyel fırsatların olacağı değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, mevcut yönetim tarafından büyük altyapı ve üstyapı projelerinin yapımı karşılığında ilgili firmalara Afganistan'daki madenlerin işletme lisanslarının herhangi bir ihale süreci olmadan sağlanabileceği sıklıkla ifade edilmektedir.

Madencilik

Afganistan'ın zengin maden ve petrol kaynaklarına sahip olduğuna ilişkin yaygın bir inanış bulunmakla birlikte söz konusu kaynaklara yönelik kapsamlı bir araştırma henüz yapılmamıştır. Bununla birlikte, Afganistan'da tespit edilebilen bakır, demir, kükürt, boksit, lityum ve nadir element kaynakları dünya çapında önem taşımaktadır. Afganistan'da petrol, doğalgaz ve kömür gibi enerji mineralleri, bakır, demir, altın, tuz gibi değerli ve yarı değerli madenler, cam, seramik, inşaat, kimya ve gübre sanayiinde kullanılan madenler, nadir elementler, çimento yapımında kullanılan klinker, kireç taşı ve kil ile mermer yataklarının bulunduğu bilinmektedir. Madencilik konusundaki raporların çoğunluğu Sovyetler döneminde edinilen bilgilere ve ABD Jeolojik Araştırmalar Kurumu tarafından yapılan araştırmalara dayanmaktadır. Yapılan araştırmalar doğrultusunda Afganistan'ın yaklaşık 1 trilyon dolar değerinde doğal kaynaklara sahip olduğu tahmin edilmektedir.

Afganistan'ın en önemli doğal kaynaklarından biri, 1967 yılında keşfedilen doğal gazdır. 1980'li yıllarda doğal gaz satışları yılda 300 milyon dolara ulaşmış ve ÷lkenin ihracat gelirlerinin %56'sını oluşturmuştur. Söz konusu ihracatın %90'ı SSCB'ye gerçekleştirilmiştir. SSCB'nin Afganistan'dan geri çekildiği 1989 yılından bu yana, doğal gaz üretimi de sekteye uğramıştır. ABD Jeolojik Araştırmalar Kurumu ve Afganistan Madenler ve Petrol Bakanlığı tarafından yayımlanan raporlara göre²⁷ Amu Darya ve Afghan-Tajik havzalarında zengin petrol ve doğalgaz yatakları bulunmaktadır. Ülkenin kuzeyinde, 1,6 milyar varil ham petrol, 16 trilyon ft³

²⁷ ABD Jeolojik Araştırmalar Kurumu "Afganistan'da Keşfedilmemiş Petrol Kaynaklarına İlişkin Değerlendirme, 2006", Erişim: 06 Haziran 2023, <https://pubs.usgs.gov/fs/2006/3031/>

doğalgaz rezervi ve 0,6 milyar varil likit doğalgaz rezervi bulunduğu tahmin edilmektedir. Keşfedilmemiş petrol yataklarının büyük kısmının Afghan-Tajik Havzası'nda, keşfedilmemiş doğalgaz yataklarının büyük kısmının ise Amu Darya Havzası'nda bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu iki havzanın toplam büyüklüğü yaklaşık olarak 515.000 km²'dir. Ayrıca, Afganistan'ın önemli bir miktarda lityum kaynaklarına sahip olduğu bilinmektedir. Lityum kaynakları çoğunlukla Herat, Nimroz ve ülkenin kuzeydoğusundaki vilayetlerde yer almaktadır. Mezkûr madenin kullanım alanının son yıllarda genişlemesi ile birlikte Afganistan'daki yatakların işlenmesi ve dünya pazarına aktarılması önem kazanmıştır.

Afganistan'da yaklaşık 2,2 milyar ton demir cevheri, 30 milyon ton bakır cevheri, 1,4 milyon ton nadir elementler ve 2.700 kg saf altın (farklı kaynaklarda 21 tona kadar -çok daha yüksek miktarlarda- altın bulunduğuna ilişkin bilgiler bulunmaktadır)²⁸ rezervi bulunduğu tahmin edilmektedir.²⁹ Özellikle Hajigak demir madeni ve Mes Aynak bakır madeni dünya çapındaki büyük madenlerdendir. Afganistan'da yaklaşık 1,3 milyar ton mermer bulunduğu tahmin edilmektedir. 400 farklı mermer çeşidinden oluşan bu kaynakların modern tekniklerle işlenmesi halinde önemli bir rekabet avantajını haiz olduğu değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmalara göre Afganistan'da yaklaşık 70 milyon ton kömür rezervi olduğu tahmin edilmekte olup, ülkenin özellikle kuzeyinde Herat ve Badakhshan vilayetleri arasındaki bölgede kömür yatakları bulunmaktadır. Afganistan'da ayrıca önemli oranda zümrüt, yakut ve safir gibi değerli taşlar ile lapis lazuli, turmalin, akuamarin ve künzit gibi yarı değerli taş rezervi bulunmaktadır. Afganistan'ın sahip olduğu önemli maden kaynaklarına ilişkin detaylı bilgilere Afganistan Madenler ve Petrol Bakanlığı tarafından yayımlanan raporlar³⁰ aracılığı ile erişim sağlanabilmektedir. Ayrıca, Afganistan'ın sahip olduğu önemli madenlere ilişkin harita aşağıda sunulmaktadır:

²⁸ Afganistan'da Yatırım Olanakları, Erişim: 07 Haziran 2023,

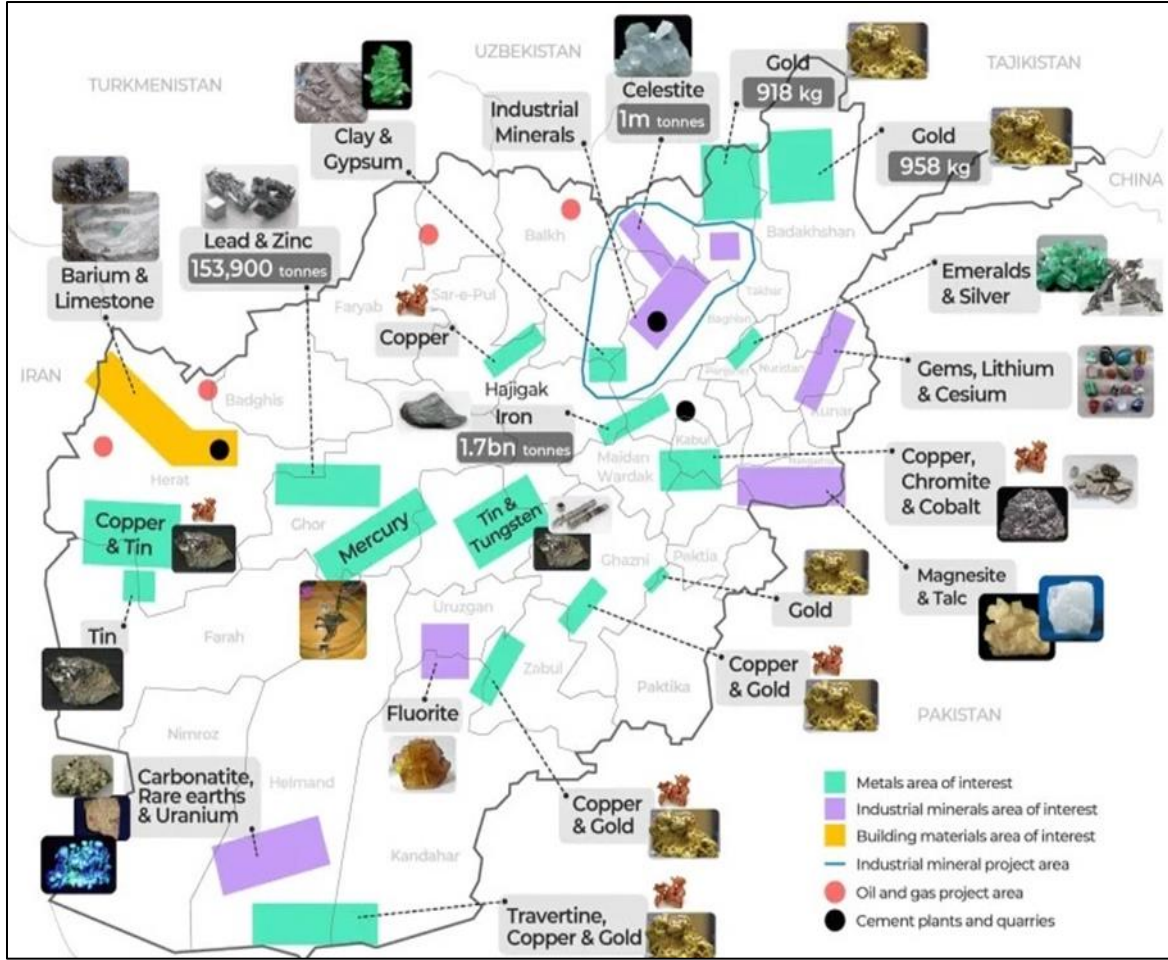
<http://afghanistanembassy.org.uk/english/business-investment/extractive-industries/>

²⁹ Afganistan Madenler ve Petrol Bak., "Yatırım Fırsatları 2019", Erişim: 07 Haziran 2023,

https://momp.gov.af/sites/default/files/momp_investment_opportunities_extractive_industry_afghanistan_min.pdf

³⁰ Afganistan Madenler ve Petrol Bak., "Afganistan'da Yer Alan Madenler 2021", Erişim: 22 Temmuz 2023

https://momp.gov.af/sites/default/files/stg-008_afghanistan_momp_mining_booklet.pdf

Öte yandan, madenlerle ilgili Maden Kanunu ve Hidrokarbon Kanunu gibi mevcut mevzuatın³¹ Taliban yönetimi tarafından gözden geçirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Afganistan’da bulunan madenlerle ilgili güncel bilgilere Afganistan Madenler ve Petrol Bakanlığı’nın internet adresi üzerinden erişim sağlanabilmektedir. Anılan bakanlık tarafından özellikle 2019 yılında yayımlanan “Maden Yönetmeliği”nin³² ve “Yol Haritası”nın³³ incelenmesinin yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Maden lisanslarına ve çıkarılan madenlere ilişkin bilgilere anılan yönetmeliğin eklerinden erişim sağlanabilmektedir. Ancak söz konusu yol haritasının Taliban Yönetimi tarafından gözden geçirildiğinin ve bağlayıcılığının bulunmadığının hatırlatılmasında fayda görülmektedir. Ayrıca, Afganistan’da 1 km²’den küçük maden sahalarının işletme lisansları yalnızca Afganistan vatandaşları tarafından temin edilebilmektedir. Söz konusu maden sahalarının işletme lisanslarına yabancılar ancak %49 oranında ortak olabilmektedir.³⁴ Bununla birlikte, Afganistan’daki mer’i mevzuat kapsamında birçok madenin işlenmeden ihraç edilmesine izin verilmediğinin ve antimon madeninin ihracatının yasak olduğunun hatırlatılmasında fayda görülmektedir.

³¹ Afganistan Madenler ve Petrol Bak. “Kanunlar ve Yönetmelikler”, Erişim: 03 Mayıs 2023, <https://momp.gov.af/laws-and-regulation>

³² Afganistan Madenler ve Petrol Bak. “Kanunlar ve Yönetmelikler”, Erişim: 14 Temmuz 2023, <https://momp.gov.af/laws-and-regulation>

³³ Afganistan Madenler ve Petrol Bak. “Madencilik Sektörü Yol Haritası”, Erişim: 03 Mayıs 2023, <https://momp.gov.af/mining-sector-road-map>

³⁴ 2018 tarihli Maden Kanunu’nun 17 inci maddesinin 2 inci fıkrası ve 19 uncu maddesinin 1 ve 2 inci fıkraları.

Herhangi bir madeni işleten firmaların, her çeyrek yıllık dönemin ilk otuz günü içinde çıkarılan maden miktarına ilişkin bir raporu Madenler ve Petrol Bakanlığı'na sunmaları ve çıkarılan birincil ürün için %7,5, ikincil ürün için %5 ve üçüncül ürün için %2,5 oranında maden vergisi ödemeleri gerekmektedir.³⁵ Maden Yönetmeliği kapsamında çeşitli madenlere yönelik düzenlenen maden vergisi oranları aşağıda sunulmaktadır³⁶:

Maden Adı	Birincil Ürün (%7,5)	İkincil Ürün (%5)	Üçüncül Ürün (%2,5)
Aluminium	Bauxite	Alumina	Metallic aluminium
Barite	Barite	Barite concentrate	-
Celestite	Celestine	-	Strontium salts (carbonate/ nitrate)
Chromite	Chromite	Concentrate	Ferrochromium
Coal	Crushed or screened coal	Coke	-
Copper	Copper ore	Copper concentrate	Cathode copper
Diamond	Diamond	-	-
Fluorite	Fluorite	Concentrate	Acid-grade fluorspar (acid-spar)
Gemstones and Precious stones	Gemstones and Precious stones	-	-
Gold	Gold-bearing ore	Bullion, Doré (prior to refining)	Refined bullion
Graphite	Ore	Concentrate	Manufactured products
Halite	Ore	-	Salt
Iron ore	Crushed and screened iron ore; direct shipping ore (DSO)	Direct reduced iron "sponge iron"; pellets	Pig iron, steel
Lazurite (lapiz lazuli)	Lazurite (lapiz lazuli)	-	-
Lead	Ore	Concentrate	Metallic lead
Lithium	Lithium Minerals	Lithium hydroxide / carbonate	Metallic lithium
Marble	Marble	-	-
Mercury	Ore	-	Mercury metal
Potassium salts	Ore	Concentrate	-
Rare-Earth Elements	Ore	Concentrate	-
Silver	Ore	Concentrate	Metallic silver
Sulphur	-	Elemental sulphur	-
Talc	Ore	Concentrate	Manufactured products
Tin	Ore	Concentrate	Metallic tin
Tungsten	Ore	Concentrate	Tungsten carbide

³⁵ 2018 tarihli Maden Kanunu'nun 51 inci maddesi.

³⁶ 2019 tarihli Maden Yönetmeliği'nin Ek-6'nci Tablosu.

Uranium	Ore	Uranium oxide concentrate	-
Zinc	Ore	Concentrate	Metallic zinc

Yine Maden Yönetmeliği kapsamında; çakıl, kireç taşı, kum, kil, dolomit ve alçı taşı gibi inşaat malzemesi cinsi madenlere yönelik metreküp başına 30 afganî maden vergisi ödenmesi gerekmektedir.³⁷

Ayrıca, Taliban'ın yönetimi ele almasının ardından ülkeye ulaştırılan uluslararası yardımlar sonlandırılmıştır. Bu durum, söz konusu yardımlara son derece bağımlı bir yapısı bulunan Afganistan ekonomisini zor durumda bırakmıştır. Taliban Yönetimi gerek bütçeye katkı sağlaması gerekse de ülkede yapılacak yeni yatırımlara finansman sağlamak amacıyla ülkenin sahip olduğu maden kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasını teşvik etmektedir. Bu nedenle, Afganistan'da madencilik alanında önemli fırsatlar bulunmaktadır. Taliban Yönetimi tarafından Afganistan'daki büyük çaplı altyapı yatırımlarına karşılık madenlerin işletilmesine yönelik hakların sağlanabileceği sıklıkla dile getirilmektedir. Taliban Yönetimi ile birlikte güvenlik sorunlarının görece çözülmesi neticesinde, madencilik sektörü bir kez daha önem kazanmıştır. Ancak teknik altyapı, ulaşım ve enerji altyapısının yetersizliği sektörün önündeki en büyük engelleri oluşturmaktadır.

Afganistan'daki madencilik faaliyetlerinin genellikle küçük ölçekli yerel firmalar tarafından gerçekleştirilmesi, modern teknik ve ekipmanların kullanılmaması nedeniyle hem madenlerden verimsiz bir şekilde yararlanılmakta hem de madenlerin işlenerek ilave katma değere dönüştürülmesi sürecinde başarı sağlanamamaktadır.

Türkiye, madencilik alanında Afganistan'a çoğunlukla işlenmiş mücevher ihraç ederken, Afganistan'dan ise çoğunlukla steatit (sabun taşı) ithal etmektedir.

Madencilik alanında Afganistan'da önemli derecede potansiyel yatırım ve keşif imkânlarının bulunduğu değerlendirilmektedir. Özellikle, demir, bakır, çinko, alüminyum, steatit, florit, mermer, antimon, kurşun, kömür, kireç taşı, lityum ve değerli taşların çıkarılması ve işlenmesi alanlarında önemli potansiyel yatırım imkânları bulunmaktadır.

Türkiye, değerli taşların işlenmesi hususunda dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır. Bu kapsamda, Afganistan'daki değerli ve yarı değerli taşların, başta çıkarılması olmak üzere, Türkiye'ye ithalatı ve ülkemizde işlenerek katma değere dönüştürülmesi alanında önemli bir potansiyel bulunduğu değerlendirilmektedir. Yine Türkiye'deki mermer sektörünün sahip olduğu tecrübe ve dünya pazarına erişim kabiliyetleri göz önünde bulundurulduğunda Afganistan'daki mermer kaynaklarının önemli bir yatırım potansiyelini haiz olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye'de madencilik sektöründe faaliyet gösteren firmaların organizasyonel yetenek, teknik bilgi, sahip olunan fiziki kaynaklar ve dünya pazarına erişim imkânları açısından Afganistan'da rekabet üstünlüğü elde edecekleri değerlendirilmektedir. Afganistan'ın hızla büyüyen pazarların bulunduğu bölgeye yakınlığı, söz konusu maden kaynaklarının işletilmesine yönelik önemli bir avantaj sağlamaktadır. Söz konusu yatırım

³⁷ 2019 tarihli Maden Yönetmeliği'nin Ek-7 inci Tablosu.

olanakların değerlendirilmesine yönelik olarak, Afganistan Madenler ve Petrol Bakanlığı ile görüşülmesinde fayda görülmektedir.

Maden sahalarının ihalelerine yönelik teknik şartname ve diğer bilgilere Afganistan Madenler ve Petrol Bakanlığı'nın internet adresi³⁸ üzerinden erişim sağlanabilmektedir.

Enerji

Enerji ve enerjiye erişim, sosyoekonomik büyüme için stratejik önem taşımaktadır. Ekonomik büyüme, enerji tüketimine yönelik ihtiyacı artırmaktadır. Bu çerçevede, Afganistan'da nüfusun %97'sinin elektriğe erişimi bulunmakla birlikte, kişi başına düşen elektrik tüketimi yıllık yaklaşık olarak 0,285 MWh seviyesinde seyretmektedir. Bu durumun en büyük sebepleri arasında; mevcut elektrik şebekesinin talebi karşılamakta yetersiz kalması ve yeterli miktarda elektrik arzının sağlanamaması yer almaktadır. Afganistan'ın başkenti Kabil'de bile sıklıkla elektrik kesintileri yaşanmaktadır. Kırsal alanlarda ise günlük 2-3 saat aralıklarla elektrik kesintileri yaşanmakta, bazı bölgelerde ise haftanın bazı günlerinde elektriğe erişim sağlanabilmektedir. Bu durum özellikle, enerjiye yoğun bir şekilde ihtiyaç duyan ve sürekli enerji erişimi gerektiren sektörlerin gelişmesinin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır.

Afganistan, hâlihazırda enerji talebinin (elektrik ve petrol) büyük bir kısmını ithalat aracılığıyla karşılamaktadır. Afganistan'da hâlihazırda yıllık yaklaşık 10.009,6 GWh enerji talebi bulunmaktadır. Bahse konu talebin yaklaşık 2.491,9 GWh'lik kısmı Afganistan'daki enerji santrallerinden karşılanırken, 7517,7 GWh'lik kısmı ise ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Afganistan'ın enerji alanındaki güncel mevzuatına, elektrik üretimi ve dağıtımından sorumlu kurum olan "Da Afghanistan Breshna Sherkat"ın (DABS) internet adresinden³⁹ erişim sağlanabilmektedir.

Bununla birlikte, Afganistan'da kurulu güç olarak yaklaşık 23.000 MWh hidroelektrik, 67.000 MWh rüzgâr ve 222.000 MWh güneş enerjisi potansiyeli bulunduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca, Afganistan'da önemli miktarda kömür kaynaklarının bulunduğu göz önünde bulundurularak, termik santraller aracılığıyla üretililecek kapasitenin de yüksek olduğu değerlendirilmektedir. Söz konusu potansiyel kaynaklara ilişkin ayrıntılı bilgilere ve haritalara "Da Afghanistan Breshna Sherkat"ın (DABS) internet adresinden⁴⁰ erişim sağlanabilmektedir. Ancak söz konusu kaynakların, başta güvenlik ve finansman eksikliği gibi nedenlerde işlevselleştirilemediği görülmektedir.

Afganistan'da enerji arz güvenliği ve verimliliğinin sağlanmasının ülkedeki ekonomik kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olduğu mevcut yönetim tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Bu nedenle, Afganistan'da enerji üretimine yönelik yatırımlar, mevcut yönetim tarafından önceliklendirilen konuların başında yer almaktadır. Ancak, yayımlanan bütçelerde altyapı projelerine çok küçük miktarlarda kaynak aktarılmaktadır. Bu nedenle, söz

³⁸ Afganistan Madenler ve Petrol Bak., "İhaleler", Erişim: 06 Haziran 2023, <https://momp.gov.af/tenders>

³⁹ Da Afghanistan Breshna Sherkat, "Kanunlar", Erişim: 12 Haziran 2023
<https://main.dabs.af/Investments/EnergyLaws>

⁴⁰ Da Afghanistan Breshna Sherkat, "Yatırımlar", Erişim: 12 Haziran 2023,
<https://main.dabs.af/Investments/Maps>

konusu projelerin inşasında yap-işlet-devret veya çeşitli madenlerin işletme lisansının sağlanması yöntemlerinin kullanılmasının değerlendirildiği bilinmektedir. Ayrıca, Afganistan'daki mevcut enerji şebekesinin güçlendirilmesine ve yaygınlaştırılmasına yönelik projeler de önceliklendirilen konular arasında yer almaktadır. Enerji alanındaki muhtemel yatırım olanakları mevcut yönetim tarafından yayımlanan ihalelerle sınırlı olmamakla birlikte, söz konusu ihalelere Afganistan Enerji ve Su Bakanlığı'nın⁴¹ ve "Da Afghanistan Breshna Sherkat"ın (DABS) internet adresinden⁴² erişim sağlanabilmektedir.

Afganistan'da hidroelektrik, rüzgâr, güneş ve fosil yakıtlar aracılığıyla elektrik üretimi ve petrol rafineleri kurulması alanında önemli potansiyel yatırım imkânları bulunmaktadır. Söz konusu imkânların etkin bir şekilde kullanılması neticesinde ülkenin mevcut iç talebini karşılamının yanında, başta Pakistan ve Hindistan olmak üzere komşu ülkelere enerji ihracatı yapabileceği değerlendirilmektedir. Söz konusu imkânların değerlendirilmesine yönelik Afganistan Enerji ve Su Bakanlığı ile görüşülmesinde ve "Da Afghanistan Breshna Sherkat" (DABS) tarafından farklı tarihlerde yayınlanan raporların⁴³ incelenmesinde fayda görülmektedir.

Öte yandan, stratejik konumu nedeniyle, Afganistan birçok bölgesel enerji hattı projesinde öne çıkmaktadır. Söz konusu projelerin başında Türkmenistan'ın Daulatabad gaz sahasından elde edilen doğal gazın Afganistan, Pakistan ve Hindistan'a taşınmasını hedefleyen Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) Gaz Boru Hattı Projesi; Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Pakistan arasında yüksek gerilimli enerji transferini hedefleyen CASA 1000 projesi ve Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan Enerji Bağlantı Projesi (TUTAP) yer almaktadır. Ancak bölgesel nitelikteki sorunlar nedeniyle söz konusu projelerde önemli bir ilerleme kaydedilememiştir.

⁴¹ Afganistan Enerji ve Su Bak., "İhaleler", Erişim: 12 Haziran 2023, <https://mew.gov.af/dr/all-tenders>

⁴² Da Afghanistan Breshna Sherkat, "Yatırım Olanakları", Erişim: 12 Haziran 2023, <https://main.dabs.af/uploads/tenders/83a9c8bde46af9c4a03499f6f566d5e6.pdf>

⁴³ Da Afghanistan Breshna Sherkat, "Yatırım Olanakları", Erişim: 12 Haziran 2023, <https://main.dabs.af/uploads/tenders/83a9c8bde46af9c4a03499f6f566d5e6.pdf>

4. PAZARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR VE DİĞER BİLGİLER

İş Kültürü

Afganistan halkının büyük bir çoğunlukla çok misafirperver ve sıcak kanlı bir millet olduğu değerlendirilmektedir. Türklere yönelik derin bir sempati taşımakta olan Afganistanlılar tarafından ikili görüşmeler kapsamında tarihsel, kültürel dini ve mezhepsel bağlarımız sıklıkla vurgulanmaktadır.

Afganistan'da kurumsal altyapı ve bankacılık sektörü gibi birçok alanda kapasitenin son derece sınırlı olması nedeniyle iş ilişkilerinin büyük bir çoğunlukla kişisel ilişkiler çerçevesinde ve referans kişiler aracılığıyla yürütüldüğü gözlemlenmektedir. İş ilişkileri çoğunlukla kurumsallıktan uzak olarak kişisel ilişkiler, yüz yüze görüşmeler ve karşılıklı güven üzerinde inşa edilerek sürdürülmektedir.

Bununla birlikte, çok ileri seviyede kişisel ilişki ortamı tesis edilmesine rağmen, iş ilişkileri kapsamında taahhüt edilen sözlerin çoğunlukla yerine getirilmediği ve zamanlama konusunda sıkıntılar yaşandığı görülmekte olup, firmalarımızın kurulacak iş ilişkilerinde tedbiri hiçbir zaman elden bırakmamaları tavsiye edilmektedir. Bu çerçevede, kurulacak ilişkilerin yazılı sözleşmelere dayandırılması ve şifahi anlaşmalardan kaçınılması önem arz etmektedir.

Afganistan'daki iş insanlarının büyük bir çoğunluğunda ürün veya sektör bazlı uzmanlaşma bulunmadığı görülmektedir. Afganistanlı iş insanlarının çoğunlukla kârlı olduğuna inandıkları her sektörde faaliyet gösterdikleri gözlemlenmektedir. İş ilişkilerinde veriye dayanan araştırmalardan ve detayların görüşülmesinden kaçındıkları ve hızlı hareket ettikleri görülmektedir. Bu durum, kurulacak iş ilişkilerinin risk seviyesini yükseltmektedir.

Diğer taraftan, Afganistan'da kurumsal altyapının zayıf olması nedeniyle sektör, ürün, vb. bazında düzenli bir firma sicil kayıt altyapısı bulunmamaktadır.

Para Kullanımı

Afganistan'da bankacılık sisteminin kurumsal olarak gelişmemiş olması nedeniyle uluslararası ticari işlemlerde büyük bir çoğunlukla resmî olmayan kanallar (sarraflar) üzerinden işlem yapılmaktadır. Bununla birlikte, ülkedeki hane halkı harcamalarının tamamına yakını peşin olarak gerçekleştirilmektedir.

Vadeli işlemlerde ise borç senedi yapılabilen, ancak borcun ödenmemesi durumunda kişiler hapis cezasıyla cezalandırılmaktadır. Ülkede çek kullanımı bulunmamakta olup, kredi kartı, bankamatik kartı vb. uygulamalar ise yok denecek seviyede kısıtlıdır.

Ülkede yabancı para birimleri ile alışveriş yasak olmakla birlikte, birçok işletmede yerel para birimi olan afganînin yanında ABD dolarıyla da işlem yapılabilir.

Pasaport ve Vize Uygulamaları

Umuma mahsus, hususi ve hizmet pasaportu hamilleri vizeye tabidir. Ticari amaçlarla Afganistan'ı ziyaret eden kişilerin ülkeye geliş amaçlarına uygun vize alması gerekmektedir.

Resmî Tatiller ve Mesai Saatleri

Başkent Kabil'de hafta sonu tatili perşembe ve Cuma günüdür. Diğer şehirlerde Perşembe günü 13:00'ten başlamak üzere yarım gün ve cuma günü tam gün olmak üzere, 1,5 gün resmî tatil yapılmaktadır.

Resmî tatil günleri:

- Nevruz 21 Mart,
- Mücahit Bayramı 28 Nisan,
- Bağımsızlık Günü 19 Ağustos,

Dini bayramlar:

- Hz. Peygamber'in doğumu
- Ramazan Ayı'nın ilk günü
- Ramazan Ayı'nın son günü
- Ramazan Bayramı
- Kurban Bayramı

Yerel Saat

Afganistan saat dilimi ülkemizden 1,5 saat ileridir.

5. ŞİRKET KURULUŞU VE İŞ YAPMA İLE İLGİLİ BİLGİLER

Şirket Kurma Prosedürü

Şirket Kurmak

Afganistan'daki geçerli mevzuat kapsamında şirket kurulumuna ilişkin tüm iş ve işlemler, Afganistan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Afganistan Merkezi Ticaret Sicili ve Fikrî Mülkiyet Kurumu (ACBRIP) üzerinden yürütülmektedir. Yerli veya yabancı tüm şirketlerin ACBRIP'ye kayıt olmaları ve geçerli bir faaliyet lisansı temin etmeleri gerekmektedir. Söz konusu işlemlere ilişkin ücretlere Afganistan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nın internet sitesi üzerinden erişim sağlanabilmektedir.⁴⁴

ACBRIP tarafından yerlilerden ve yabancılardan farklı belgeler talep edilmektedir. Yabancıların şirket kurması için ACBRIP'ye başvuru esnasında ibraz edilmesi gereken belgeler aşağıda sunulmaktadır⁴⁵:

- Başvuru sürecinde hazır bulunması veya bir hukuk müşaviri aracılığı ile temsil olunması (temsil olunması durumunda usulüne uygun şekilde düzenlenen vekâletname sunulmalıdır),
- Geçerli vizeye sahip pasaportların renkli fotokopisi,
- Mezuniyet belgesi (eğer danışmanlık şirketi kurulacak ise),
- İnterpol sorgulaması (Afganistan İçişleri Bakanlığı tarafından yapılmaktadır),
- İlgili kurumdan temin edilen faaliyet lisansı onayı (sektör temelli lisans alınması durumunda),
- Her bir kurucu ve hissedara ait 4'er adet biyometrik fotoğraf,
- Kira sözleşmesi.

ACBRIP'ye ibraz edilen belgelerin uygun olanlarının apostil şerhi ve noter onaylı Darice tercümesiyle birlikte sunulması önem arz etmektedir.

Bununla birlikte, faaliyet lisansları genel olarak şirket kurulması aşamasında doğrudan ACBRIP'ten temin edilebilirken; bankacılık, ulaştırma, telekomünikasyon gibi belirli sektörlerle ait lisansların temin edilebilmesi için ilgili kurumların onayı gerekmektedir. Ayrıca, mezkûr lisansların her yıl yenilenmesi gerekmektedir. Lisansların yenilenebilmesini teminen Afganistan Maliye Bakanlığı'ndan alınan ve tüm vergilerin ödendiğini gösteren bir mektubun ACBRIP'ye sunulması gerekmektedir.

Öte yandan, Afganistan'daki mevcut durum sebebiyle, şirket kurulumuna ilişkin iş ve işlemlerde T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliğimizle etkin bir işbirliği ortamı sağlanmasının firmalarımıza yarar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

⁴⁴ Afganistan Ticaret ve Sanayi Bak., "Ücretler", Erişim: 18 Nisan 2023, <https://www.moci.acbr.gov.af/en/fees>

⁴⁵ Afganistan Ticaret ve Sanayi Bak., "Şirket Kayıt ve Lisansları", Erişim: 18 Nisan 2023, <https://www.moci.acbr.gov.af/en/foreign>

Şube Açmak

Afganistan’da şube açılmasına yönelik tüm iş ve işlemler, Afganistan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Afganistan Merkezi Ticaret Sicili ve Fikrî Mülkiyet Kurumu (ACBRIP) üzerinden yürütülmektedir.

Yabancı bir firma tarafından Afganistan’da şube açılabilmesi için ACBRIP’ye ibraz edilmesi gereken belgeler aşağıda sunulmaktadır⁴⁶:

- Başvuru sürecinde hazır bulunulması veya vekil aracılığıyla temsil olunması (temsil olunması durumunda usulüne uygun şekilde düzenlenen vekâletname sunulmalıdır),
- Afganistan’da şube açılmasına ilişkin yönetim kurulu kararı,
- İlgili kurumdan temin edilen faaliyet lisansı onayı (sektör temelli lisans alınması durumunda),
- Şirket ana sözleşmesi (Afganistan’ın Ankara Büyükelçiliği tarafından onaylanması gerekmektedir).

ACBRIP’ye ibraz edilen belgelerin uygun olanlarının apostil şerhi ve noter onaylı Farsça tercümesiyle birlikte sunulması önem arz etmektedir.

Temsilcilik Açmak

Afganistan’da temsilcilik açılmasına yönelik tüm iş ve işlemler, Afganistan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Afganistan Merkezi Ticaret Sicili ve Fikrî Mülkiyet Kurumu (ACBRIP) üzerinden yürütülmektedir.

Yabancı bir firma tarafından Afganistan’da temsilcilik açılabilmesi için ACBRIP’ye ibraz edilmesi gereken belgeler aşağıda sunulmaktadır⁴⁷:

- Başvuru sürecinde hazır bulunulması veya vekil aracılığıyla temsil olunması (temsil olunması durumunda usulüne uygun şekilde düzenlenen vekâletname sunulmalıdır),
- Afganistan’da temsilcilik açılmasına ilişkin yönetim kurulu kararı,
- İlgili kurumdan temin edilen faaliyet lisansı onayı (sektör temelli lisans alınması durumunda),
- Şirket ana sözleşmesi (Afganistan’ın Ankara Büyükelçiliği tarafından onaylanması gerekmektedir).

ACBRIP’ye ibraz edilen belgelerin uygun olanlarının apostil şerhi ve noter onaylı Farsça tercümesiyle birlikte sunulması önem arz etmektedir.

Şirket Feshi

Herhangi bir şirketin feshedilmesini teminen Afganistan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Afganistan Merkezi Ticaret Sicili ve Fikrî Mülkiyet Kurumu’na (ACBRIP) başvuru yapılması gerekmektedir. Fesih başvurusunun ardından ilgili şirketin vergi borcunun olup olmadığına ve şirket aleyhine açılan herhangi bir davanın bulunup

⁴⁶ Afganistan Ticaret ve Sanayi Bak., “Şirket Kayıt ve Lisansları”, Erişim: 18 Nisan 2023, <https://www.moci.acbr.gov.af/en/foreign>

⁴⁷ Afganistan Ticaret ve Sanayi Bak., “Şirket Kayıt ve Lisansları”, Erişim: 18 Nisan 2023, <https://www.moci.acbr.gov.af/en/foreign>

bulunmadığına dair sorgulamaların yapılması amacıyla, ACBRIP tarafından ilgili kurum ve kuruluşlara mektuplar gönderilmektedir. İlgili kurum ve kuruluşlardan olumlu yanıt gelmesi durumunda şirket feshedilmektedir. Ancak söz konusu sorgulama sürecinin zaman alabildiğinin hatırlatılmasında fayda görülmektedir.

Sigorta

Afganistan'ın içinde bulunduğu durum nedeniyle, birçok firma tarafından sigorta hizmeti sunulmamakta veya çok yüksek maliyetler karşılığında hizmet sağlanmaktadır.

Bankacılık

Afganistan hâlihazırda Dünya Bankası ve IMF tarafından borç verilebilir ülke statüsünde değerlendirilmemektedir. Ayrıca, ABD tarafından uygulanan yaptırımlar devam etmektedir. Bu çerçevede, ülkedeki bankacılık sistemi henüz tam anlamıyla işlevsellik kazanamamıştır. Ticaret ödemeleri ve diğer ödemelerle ilgili para transferi işlemleri hâlen çoğunlukla resmî olmayan kanallar aracılığıyla icra edilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye ile Afganistan'da faaliyet gösteren bankalar arasında, muhabir bankaların katılımıyla veya katılımı olmaksızın, para transferi seçenekleri bulunmaktadır.

Kaynak: T.C. Kabil Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği